

Rapport

Mottaksplikten i markedsreguleringen i jordbruket

Rapport 17.03.11 fra arbeidsgruppe

Innholdsfortegnelse

1	Sammendrag	4
2	Grunnlaget for arbeidet og arbeidsgruppens sammensetning.....	6
2.1	Mandat	6
2.2	Avgrensning av arbeidet	6
2.3	Arbeidsgruppens sammensetning	7
2.4	Forkortelser og begreper som brukes i rapporten	8
3	Om markedsregulering og mottakspunkt i jordbruket	8
3.1	Gjeldende markedsreguleringssystem	8
3.2	Gjeldende rammer og regulering – mottakspunkt og interne mottaksbetingelser	10
3.2.1	St.meld. nr. 19 og Regjeringens politiske plattform	10
3.2.2	Hovedavtalen, Jordbruksavtalen og samarbeidsavtalen.....	11
3.2.3	Omsetningsloven, rammeforskriften og Omsetningsrådets regelverk	11
3.2.4	Primærnæringsunntaket i konkurranseloven	13
3.2.5	Likhetsprinsippet i samvirkeretten	14
3.3	Utviklingstrekk i rammene for markedsreguleringen	15
3.3.1	Innledning.....	15
3.3.2	Færre mottaksanlegg og reduserte avsetningsmuligheter	15
3.3.3	Konserndannelse, eierskap og kapitalbehandling i samvirkene.....	18
3.3.4	Endringer i distribusjons- og dagligvareleddet	19
3.4	Oppsummering.....	19
4	Praktiseringen av mottakspunkt for de ulike sektorene.....	22
4.1	Kjøttsektoren.....	22
4.1.1	Særskilt regelverk for sektoren	22
4.1.2	Praktiseringen av mottakspunkt	22
4.1.3	Utvikling i sektoren med betydning for mottakspunkt.....	28
4.1.4	Oppsummering	29
4.2	Eggsektoren.....	29
4.2.1	Spesifikt regelverk for sektoren	29
4.2.2	Praktiseringen av mottakspunkt	29

4.2.3	Utvikling i sektoren med betydning for mottaksplikten.....	30
4.2.4	Oppsummering	31
4.3	Melkesektoren.....	31
4.3.1	Spesifikt regelverk for sektoren	31
4.3.2	Praktiseringen av mottaksplikten	32
4.3.3	Utvikling i sektoren med betydning for mottaksplikten.....	34
4.3.4	Vurdering og oppsummering	35
4.4	Kornsektoren.....	35
4.4.1	Spesifikt regelverk for sektoren	35
4.4.2	Praktiseringen av mottaksplikten	36
4.4.3	Utviklingen i sektoren med betydning for mottaksplikten.....	37
4.4.4	Oppsummering	37
4.5	Grøntsektoren.....	37
4.6	Dobbel mottaksplikt.....	38
4.6.1	Innledning.....	38
4.6.2	Kjøttsektoren	38
4.6.3	Eggsektoren.....	39
4.6.4	Melkesektoren	39
4.6.5	Kornsektoren	39
5	Drøfting	40
5.1	Nærmere om grunnlaget for drøftingen	40
5.2	Skillet mellom medlemmer og andre leverandører.....	41
5.3	Adgangen til differensiering av leveringsbetingelser	44
5.4	Anbefalinger	47
	Vedlegg	50
	Samarbeidsavtalene mellom faglagene og landbrukssamvirket	50

1 Sammendrag

Med grunnlag i jordbruksforhandlingene 2010 ble det nedsatt en arbeidsgruppe med følgende mandat:

”Partene er enige om å foreta en gjennomgang av markedsregulatorrollen, med hovedvekt på innholdet i mottaksplikten. Gjennomgangen skal omfatte alle jordbrukssektorer med markedsregulering. Det nedsettes en parts sammensatt arbeidsgruppe som framlegger rapport til jordbruksoppjøret 2011.”

Gruppen har hatt representasjon fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Finansdepartementet (FIN), Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet (FAD) og Landbruks- og matdepartementet (LMD), som også ledet arbeidet. Sekretariatsarbeidet er utført av LMD og Statens landbruksforvaltning (SLF).

Gjennomgangen har vist at konkrete bestemmelser om mottaksplikt bare finnes i regelverk som regulerer forholdet mellom markedsregulators egne medlemmer og øvrige leverandører. Denne mottaksplikten forvaltes av Omsetningsrådet og er ment å sikre likebehandling mellom disse to gruppene i tilfeller der de leverer til samme mottaksanlegg innenfor samme tidsrom.

Leveringsbetingelser overfor produsent, - som f.eks. prisdifferensiering ut fra geografisk lokalisering, størrelsen på års-/enkeltleveranse (struktur) eller ut fra kvaliteten på varen, - reguleres således ikke ut over det som følger av likhetsprinsippet i samvirkeretten. Dersom markedsregulator har fastsatt slike leveringsvilkår, uttrykker mottaksplikten derfor bare at eventuelle uavhengige leverandører skal ha de samme betingelsene som medlemmene får.

Det er i rapporten vist til eksempler på at markedsregulator praktiserer ulike leveringsbetingelser overfor medlemmer og ikke-medlemmer. Arbeidsgruppen mener at dette kan være i strid med mottakspliktregelverket. Gruppen har påpekt at Omsetningsrådet har ansvaret for å følge opp eget regelverk for kjøtt- og eggsektoren, når det gjelder likebehandling av medlemmer og andre leverandører.

Samvirkeloven regulerer medlemmenes innbetaling og forrentning av individualisert kapital, samt mulighetene for etterbetaling av et eventuelt årsoverskudd. Etter loven er slik etterbetaling fra markedsregulator forbeholdt medlemmene. Arbeidsgruppen mener at etterbetaling knyttet til kapitalen eller verdiskapingen i industridelen av selskapet, ikke utgjør noe problem hva gjelder mottaksplikten. Dersom etterbetalingen derimot har grunnlag i markedsregulators råvarehåndtering, vil dette imidlertid kunne komme i konflikt med mottaksplikten krav til like vilkår. Arbeidsgruppen har merket seg at det knyttet til fiskerisektoren, er åpnet for å kunne foreta etterbetaling til uavhengige leverandører, og at dette er et eksempel på at det er mulig å oppnå unntak fra samvirkelovens krav.

Reguleringen av melkesektoren, gjennom å skille Tine Industri og Tine Råvare, gir et transparent system som gir tydelige skiller av betydning for å kunne fastslå hvilke pris- og leveringsbetingelser markedsregulator kan praktisere overfor uavhengige leverandører. Arbeidsgruppen har vurdert om dette også kunne være en hensiktsmessig løsning for

andre sektorer, men har lagt til grunn at det eventuelt ville kreve omfattende utredninger, fordi modellen for meierivareområdet ikke uten videre er direkte overførbart til andre sektorer.

Graden av differensiering av markedsregulators leveringsbetingelser har økt betydelig de senere årene. Arbeidsgruppen har derfor funnet at en evaluering av markedsregulators "mottaksplicht", vanskelig kan forstås uavhengig av de samlede priser og betingelser som tilbys ved mottak av varen. En evaluering av mottaksplichten må derfor omfatte både markedsregulators oppfølging av forholdet mellom medlemmer og andre leverandører og regulators prisdifferensiering etter struktur og geografisk lokalisering (region).

Konkurransen om råvarene fra jordbruksforetakene har pga. flere forhold økt i alle sektorer med markedsregulering, mer på noen områder enn andre. Markedsregulator vektlegger behovet for prisdifferensiering ut fra et mål om å opprettholde sin konkurransevne i markedet. Omfanget av prisdifferensiering varierer imidlertid vesentlig mellom sektorene med markedsregulering. Innenfor melkesektoren har Tine ikke prisdifferensiering etter struktur eller region. Felleskjøpet opererer med et kvantumstillegg for korn. Nortura har omfattende prisdifferensiering særlig for svinekjøtt og egg. Nortura har videre etablert et prøveprosjekt i deler av landet med regionalisering av prissettingen for storfekjøtt.

Arbeidsgruppen stiller spørsmål ved hvordan markedsregulators prisdifferensiering etter struktur og region virker inn på fordelingen av verdiskapingen i landbruket. Gjennom vesentlig bedre betaling til jordbruksforetak med stort produksjonsomfang, vil strukturdifferensieringen bidra til en utvikling hvor mer av totalproduksjonen skjer på større bruk. Differensiering av leveringsvilkår etter struktur vil i tillegg styrke landbruket i de områder av landet hvor man har størst andel jordbruksforetak med stort produksjonsomfang, som Jæren og deler av Østlandet og Trøndelag.

Arbeidsgruppens flertall mener at markedsregulator fortsatt må kunne drive prisdifferensiering, og vektlegger at landbrukssamvirket har tilstrekkelig evne til å gjennomføre sitt ansvar som markedsregulator. Den økende graden av prisdifferensiering vurderes som utfordrende i forhold til mottaksplichtens innhold og de landbrukspolitiske målene. På dette grunnlaget bør det settes krav til markedsregulator om å framlegge sine prisbetingelser for avtalepartene i forkant av jordbruksforhandlingene. Partene kan deretter eventuelt følge opp aktuelle problemstillinger i forbindelse med selve forhandlingene. Etablering av hjemmel for dette må fastsettes gjennom nye bestemmelser i jordbruksavtalen. Gjennom Hovedavtalen og samarbeidsavtalen er landbrukssamvirket ansvarlig for å følge opp tiltak fastsatt i jordbruksavtalen.

Ved framleggelsen av sin prispolitikk for avtalepartene, må markedsregulator klargjøre i hvor stor grad prisdifferensieringen overfor jordbruksforetakene er basert på henholdsvis kostnadsbetingede og eventuelle andre hensyn. Arbeidsgruppens flertall viser til Norturas selvkostkalkyle, "Nettonoteringen", som benyttes til å beregne produsentpris. Dersom kostnadselementene som inngår i slike kalkyler ikke er tilstrekkelig oppdaterte og er satt for høyt, vil beregnet pris til produsent bli for lav, og det blir tilsvarende økt rom for å gi mange ulike pristillegg i sektoren. Det foreligger informasjon om at dette kan være tilfelle når det gjelder Norturas selvkostkalkyle. Flertallet understreker behovet for at markeds-

regulator til enhver tid har gode og oppdaterte kalkyler. Det vil bl.a. kunne motvirke en uheldig utvikling med mange og til dels lite transparente pristillegg, som i sum gir et komplisert ”prisbilde”. Arbeidsgruppens flertall mener at bransjen selv, og spesielt markedsregulator, med fordel bør etablere mer transparente prisbetingelser.

Det vises til særmerknad fra gruppens medlem fra Finansdepartementet og utdypende kommentar fra representanten for Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet i kap. 5.4 Anbefalinger.

2 Grunnlaget for arbeidet og arbeidsgruppens sammensetning

2.1 Mandat

Arbeidsgruppen ble etablert med grunnlag i Sluttprotokoll fra jordbruksforhandlingene i 2010. I denne protokollens punkt 10 om Kjøtt og egg heter det (jf. Prop.133 S (2009-2010)):

”Gjennomgang av markedsregulatorrollen - mottaksplikt

Partene er enige om å foreta en gjennomgang av markedsregulatorrollen, med hovedvekt på innholdet i mottaksplikten. Gjennomgangen skal omfatte alle jordbrukssektorer med markedsregulering. Det nedsettes en partssammensatt arbeidsgruppe som framlegger rapport til jordbruksoppgjøret 2011.”

Mandatet har vært drøftet mellom jordbruksavtalepartene, som er enige om at protokollen skal være arbeidsgruppens mandat.

2.2 Avgrensning av arbeidet

Gjennomgangen av markedsregulatorrollen skal ha hovedvekt på innholdet i mottaksplikten. I rapporten er det derfor bare en relativt kort generell omtale av markedsreguleringssystemet. Ut fra mandatet er det gjeldende markedsreguleringssystem, med landbrukssamvirket som ansvarlig for reguleringstiltakene, som skal legges til grunn for gruppens arbeid.

Mottaksplikten innebærer i utgangspunktet at markedsregulator på vedkommende område og for den aktuelle vare har påtatt seg en plikt til å ta imot tilbudte leveranser. Landbruks- og matdepartements og Omsetningsrådets regelverk regulerer imidlertid bare innholdet i mottaksplikten hva gjelder forholdet mellom medlemmer av landbrukssamvirket og ikke-medlemmer, jf. kap. 3.2.3.

Ut over dette har ikke markedsregulators leveringsbetingelser vært regulert under mottaksplikten. Graden av differensiering av disse betingelsene har imidlertid økt de senere

årene. Arbeidsgruppen har derfor sett behov for å se på denne utviklingen i lys av målene for landbrukspolitikken knyttet til struktur og geografisk lokalisering, jf. kap. 5.1.

For flere av produksjonssektorene med markedsregulering er det mottaksplikt både i forhold til jordbruksforetakene og fra uavhengige markedsaktører, hvor sistnevnte omtales som ”dobbel mottaksplikt”. I rapporten er også den doble mottaksplikten vurdert, men fokus for arbeidet er mottaksplikten som en sikkerhet for leveranser fra jordbruksforetakene. En årsak til dette er at en fullstendig evaluering av den doble mottaksplikten ville kreve en mer helhetlig gjennomgang av konkurransesituasjonen mellom landbruks-samvirket og uavhengige aktører enn det som relaterer seg til mottaksplikten. Vurderingene av mottaksplikt i rapporten gjelder kun i forhold til jordbruksforetakene om ikke annet er nevnt.

2.3 Arbeidsgruppens sammensetning

Arbeidsgruppen har hatt følgende medlemmer:

1. Ekspedisjonssjef Leif Forsell, Landbruks- og matdepartementet (leder)
2. Seniorrådgiver Torgeir Gjølberg, Landbruks- og matdepartementet
3. Avdelingsdirektør Steinar Hauge, Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet
4. Rådgiver Anders Thomas Knutsen, Finansdepartementet
5. Seniorrådgiver Per Harald Agerup, Norges Bondelag
6. Styremedlem Clara A. Hveem, Norges Bondelag
7. Generalsekretær Olaf Godli, Norsk Bonde- og Småbrukarlag

Norsk Bonde- og Småbrukarlag har valgt å delta med kun én representant i arbeidsgruppen.

Sekretariatsarbeidet har vært utført i samarbeid mellom Landbruks- og matdepartementet og Statens landbruksforvaltning.

Markedsreguleringen i jordbruket omfatter sektorene melk, korn, kjøtt, egg og hagebruk. Deltakelse med representanter fra både landbrukssamvirket og uavhengige aktører for hver av disse sektorene i arbeidsgruppen, ville medført at arbeidsgruppen ble for stor til å kunne oppnå en god gjennomføring av gruppens møter. Avtalepartene fastsatte derfor at deltakelse i arbeidet fra markedsaktørene, skulle sikres ved å gjennomføre møter mellom gruppen og representanter for markedsaktørene, både landbrukssamvirket og uavhengige aktører.

Arbeidsgruppen har avholdt møter med Nortura, Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund, Tine, NHO Mat og Drikke, Norske Felleskjøp og NHO Mat og Bio.

2.4 Forkortelser og begreper som brukes i rapporten

LMD = Landbruks- og matdepartementet

SLF = Statens landbruksforvaltning

KLF = Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund

KSL = Kvalitetssystem i landbruket

Begrepet ”uavhengige” markedsaktører brukes om andre foretak enn landbrukssamvirket i førstehåndsomsetningen for korn, melk, kjøtt og egg. Begrepene jordbruksforetak, leve- randør og produsent brukes synonymt om samme virksomhet, dvs. foretak med jordbruks- produksjon.

3 Om markedsregulering og mottaksplikt i jordbruket

3.1 Gjeldende markedsreguleringsystem

Hovedformålet med markedsreguleringen er å balansere tilførsel og etterspørsel av jordbruksråvarer ved å regulere bort overskuddskvantum eller påvirke etterspørselen som virkemiddel for å ta ut målpris. Kostnadene ved dette fordeles på all produksjon gjennom avgiftsbelegging, og ordningen blir finansiert av produsentene selv. Ved omsetning av produktene betales det inn et fast beløp per kg/liter i omsetningsavgift. Avgiften går inn i et fond og blir brukt til markedsreguleringstiltak. Sammen med importvernet legger markedsregulering grunnlaget for at jordbruket skal kunne ta ut de priser som er fremforhandlet i jordbruksforhandlingene på kjøtt av svin og sau/lam, melk, egg, korn og hagebruksprodukter. For kjøtt av storfe skal markedsreguleringen sikre et balansert marked i tråd med gjeldende landbrukspolitikk.

Når det gjelder det formelle grunnlaget for markedsregulering og mottaksplikt, vises det til kap. 3.2.3. Samvirkeorganisasjonene er gitt den utøvende rollen som markedsregulator og skal foreslå og iverksette reguleringstiltak mot kostnadskompensasjon i henhold til regelverket. Omsetningsrådet er satt til å forvalte ordningen.

Markedsregulering består av følgende elementer:

- Avsetningstiltak
- Faglige tiltak og opplysningsvirksomhet
- Mottaksplikt
- Forsyningsplikt
- Informasjonsplikt

Avsetningstiltak består i det vesentlige av prisnedskrivning, reguleringslagring og reguleringseksport. For storfe er muligheten til innlegg på reguleringslager begrenset til 2500 tonn per år etter innføringen av ny markedsordning for storfe fra 1.7.2009. Regulerings-

eksporten er begrenset av kvoter i henhold til gjeldende WTO-avtale. For storfe er reguleringseksport kun forbeholdt situasjoner med alvorlige markedsforstyrrelser og for korn er det ikke adgang til reguleringseksport.

Mottaksplikten gjelder i første rekke fra produsent, men også i visse situasjoner fra uavhengige aktører ("dobbel mottaksplikt").

Faglige tiltak rettes i hovedsak mot industrien og produsentene, mens opplysningsvirksomheten har forbrukerne som målgruppe. Faglige tiltak¹ regnes som en del av markedsreguleringen, i og med at de finansieres over omsetningsavgift og bidrar til å "fremme omsetningen" gjennom kvalitetsforbedring etc., men kan ikke sies å ha en direkte regulerende effekt i markedet. Opplysningsvirksomhet i form av kampanjer benyttes imidlertid som tiltak i overskuddssituasjoner, både ved sesongoverskudd og andre overskudd av mer begrenset varighet, spesielt innen kjøttsektoren.

Forsyningsplikten gjelder reguleringsvare, og innebærer at markedsregulator skal søke å gi alle aktører samme dekningsgrad av norsk råvare, basert på deres bestillinger.

Informasjonsplikten² innebærer en plikt for markedsregulator til å informere alle aktører om aktiviteter som utføres i kraft av reguleringsansvaret, herunder oversikt over markedet og reguleringslager, prislister for reguleringsvarene og markeds- og prisprognoser.

I tillegg til markedsregulering, kan det også settes inn tiltak for å hindre at varen blir produsert, dvs. produksjonsregulering. I eggsektoren benyttes førtidsslakting av verpehøns for å utjevne sesongvariasjoner mellom forbruk og etterspørsel. Produksjonsregulering har etter forhåndsgodkjenning fra Omsetningsrådet, også vært benyttet for svin og storfe. Systemet med melkekvoter er det viktigste produksjonsregulerende tiltaket, men dette tiltaket ligger ikke under Omsetningsrådets ansvarsområde.

Markedsreguleringssystemet har vært utformet av hensyn til produsentene og forbrukerne, og er ikke ment som et sikkerhetsnett for næringsmiddelindustrien. For omsetnings- og foredlingsleddene har det vært et mål at systemet skal fungere mest mulig konkurranse- nøytralt, alle samvirkenes rettigheter og plikter sett under ett. Videre blir det lagt til grunn at reguleringen av råvaretilgangen skal skje så tidlig som mulig i verdikjeden, som hovedregel fram til målprispunktet i jordbruksavtalen. Etter det regulerte råvarenivået skal markedsordningene legge til rette for mest mulig effektivt fungerende konkurranse.

Markedsregulators reguleringstiltak skal være til fordel for alle jordbruksforetak, også for de som ikke leverer til samvirket. Reguleringsaktivitetene bidrar til en balansering av markedet og mulighet for uttak av pris i samsvar med fastsatte målpriser / planlagt gjennomsnittlig engrospris (storfe) for alle jordbruksforetak, uavhengig av hvilken markedsaktør som mottar råvaren.

---

¹ Jf. Retningslinjer om anvendelse av midler fra omsetningsavgiftene til faglige tiltak og opplysningsvirksomhet, fastsatt av Omsetningsrådet 22.10.2008.

² Jf. Retningslinjer om informasjonsflyt i kjøttsektoren, fastsatt av Omsetningsrådets arbeidsutvalg 21.09.2009.

Det viktigste tiltaket markedsregulator gjennomfører for å bidra til balansering av markedet, er det løpende prognosearbeidet og prissettingen som skal bidra til tilpasning mellom tilbud og etterspørsel. For at prissignalene skal ha den nødvendige effekt mhp. balansering av markedet, må markedsregulator ha en relativt stor del av førstehånds-omsetningen.

3.2 Gjeldende rammer og regulering – mottaksplikt og interne mottaksbetingelser

3.2.1 St.meld. nr. 19 og Regjeringens politiske plattform

De overordnede politiske prinsippene for markedsreguleringen og markedsregulators rolle når det gjelder mottaksplikt, fremgår i hovedsak av St.meld. nr. 19 (1999-2000) om norsk landbruk og matproduksjon. Her er de viktigste målsettingene for markedsreguleringen formulert slik:

- *Mest mulig stabile priser for produsentene, noenlunde like priser over hele landet*
- *Stabile avsetningsmuligheter for produsentene*
- *Stabile forsyninger i alle forbruksområder og til noenlunde lik pris*
- *Reguleringen skal bidra til at produsentene oppnår priser mest mulig i samsvar med jordbruksavtalenes forutsetninger, samtidig som prisen i markedet skal holdes på eller under avtalt nivå, som gjennomsnitt for året³*

I St.meld. nr. 19 er viktige elementer og premisser omtalt. Om markedsregulatorrollen heter det bl.a.:

”Innenfor retningslinjer fastsatt av Omsetningsrådet har landbrukssamvirket myndighet til å iverksette reguleringstiltak på vegne av totalmarkedet [...] for å sikre et prisnivå i samsvar med jordbruksavtalens målpriser. Denne myndigheten følges av forpliktelser i forhold til både produsenter og forbrukere, herunder mottaksplikt og forsyningsplikt. For markedsregulator er dette rettigheter og plikter som utgjør en helhet.”

Videre heter det at:

”Åpent medlemskap og mottaksplikt er grunnleggende samvirkeprinsipper. Det bidrar til å sikre avsetning og produksjonsgrunnlag i alle distrikter. På denne måten bidrar samvirket til at eksklusive leveringsrettigheter ikke blir praktiske etableringshindre i jordbruket. Et viktig grunnlag for at samvirkets reguleringsansvar skal fungere effektivt, er at en relativt stor andel av førstehåndsomsetningen skjer gjennom landbrukssamvirket. Det er sentralt både for styring av varestrømmen i

---

³ Innebærer videreføring av markedsreguleringens oppgaver, slik disse er fremkommer i St.meld. nr. 26 (1980-81) om markedspolitikken for jordbruksvarer kap. 9.4.

forhold til etterspørselen og for prisansvaret i henhold til jordbruksavtalen. For at samvirket skal kunne opprettholde mottakplikten og sikre avsetning for små driftsenheter i utkantene, må det fortsatt gis frakttilskudd/distriktstilskudd som delvis kompenserer for kostnadsulempene dette ansvaret medfører.”

I tillegg følger det av regjeringens politiske plattform⁴ at Regjeringen vil

- *”videreføre jordbruksforhandlingene og markedsordningene. Samvirkets rolle som markedsregulator og avtaker av norske råvarer fra hele landet skal sikres”*

3.2.2 Hovedavtalen, Jordbruksavtalen og samarbeidsavtalen

Gjennom Hovedavtalen for jordbruket § 4-2 er jordbruksorganisasjonene ”ansvarlige for iverksettelse av tiltak i samsvar med jordbruksavtale.” Ansvar utøves gjennom å benytte markedsorganisasjoner innenfor de ulike sektorene, dvs. samvirkeorganisasjonene. Prose-dyrer for ivaretagelsen av ansvaret er formalisert i egen samarbeidsavtale mellom faglagene på den ene siden og omsetningsorganisasjonene Gartnerhallen⁵, Norske Felleskjøp, Nortura og Tine på den andre.⁶ Verken Hovedavtalen eller samarbeidsavtalen inneholder bestemmelser som berører markedsregulators mottak av varer fra produsent. Samarbeidsavtalen følger som vedlegg til rapporten.

Markedsregulerings viktigste oppgave er å balansere markedet slik at de priser som avtales mellom staten og jordbruksorganisasjonene, og som Stortinget vedtar, kan oppnås. Markedsreguleringsoppgavene er i viss utstrekning omtalt under Jordbruksavtalens kap. 4, men inneholder ingen konkretisering av krav til markedsregulators leveringsbetingelser og mottaksplikt.

3.2.3 Omsetningsloven, rammeforskriften og Omsetningsrådets regelverk

Det formelle grunnlaget for mottaksplikt fra andre leverandører enn egne medlemmer følger indirekte av lov 10. juli 1936 nr. 6 til å fremja umsetnaden av jordbruksvarer (omsetningsloven).

Omsetningsloven § 5 hjemler ileggelse av avgift for å finansiere tiltak i tråd med lovens formål, dvs. tiltak som er egnet til ”gjennom samyrke å fremja umsetnaden” av jordbruksvarer. I praksis har dette vært tolket som ulike markedsreguleringstiltak. Omsetningsrådets rolle i forvaltningen av avgiftsmidlene følger av § 11 første ledd hvor det fremgår at ”pengane vert styrde av rådet.”

---

⁴ Soria Moria II kap. 4.

⁵ Gartnerhallen er part i avtalen som produsenteid omsetningsorganisasjon innenfor en sektor med markedsordninger.

⁶ Jf. avtale av 23.2.1950 med tilleggsavtale av 17.3.2010, hhv. ”Avtale mellom Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og omsetningsorganisasjonene innen jordbruket ved Landbrukets Sentralforbund om samarbeidet mellom organisasjonene” og ”Samarbeidsavtale mellom partene i Rådet for jordbruksavtalespørsmål – Tillegg til avtale av 23.02.1950”.

Adgangen for markedsregulator til å bruke omsetningsavgift til finansiering av regulerings tiltak, er en del av summen av rettigheter og plikter som har vært tillagt markedsregulator. Mottaksplikt, forsyningsplikt og informasjonsplikt er forpliktelser som utgjør en del av en helhet i rollen som markedsregulator. Etter avviklingen av retten til å gjennomføre markedsregulerende tiltak finansiert med omsetningsavgift for sau, purke og råne fra 1.1.09, har LMD lagt til grunn at det ikke lenger er noen offentlige regler eller bestemmelser som pålegger Nortura noen formell mottaksplikt her.

Gjennom forvaltningen av avgiftsmidlene er Omsetningsrådet gitt vide fullmakter til å bestemme hvilke tiltak som er egnet til å fremme lovens formål. Dette utgangspunktet må imidlertid modifieres noe. Landbruks- og matdepartementet har en rekke oppgaver som følger av loven, herunder hjemmel til å fastsette størrelsen på omsetningsavgiftene og til å gi forskrifter. Viktig er det også at både Kongen og departementet kan overprøve rådets vedtak under gitte forutsetninger.⁷

Den overordnede bestemmelsen som berører markedsregulators mottaksplikt finner vi i Landbruks- og matdepartementets forskrift av 1. juli 2003 om Omsetningsrådets myndighet vedrørende markedsregulering for jordbruksråvarer ("rammeforskriften"). Etter forskriften § 1 er formålet

"å fastsette rammer for Omsetningsrådets vedtak om forsynings-, mottaks- og informasjonsplikt, slik at disse utformes på en måte som gjør at de i minst mulig grad påvirker konkurranseforholdene mellom ulike aktører eller grupper av aktører i markedet."

Rammeforskriften § 3 inneholder den generelle regelen om mottaksplikt fra produsent og lyder:

"Vedtaket om markedsregulators mottaksplikt skal sikre alle primærprodusenter avsetning for sin produksjon, til de vilkår som gjelder på det aktuelle mottaksanlegg på det tidspunkt leveransen finner sted."

Som det fremgår av de siterte bestemmelsene, regulerer rammeforskriften bare Omsetningsrådets virksomhet. For å kunne gjelde direkte overfor de ulike markedsregulatorene, må forskriften etter sin natur dermed operasjonaliseres i regelverk rettet mot disse. Slik operasjonalisering er gjort i Omsetningsrådets egen forskrift om markedsregulering.⁸ § 5 i denne forskriften lyder:

"Markedsregulators mottaksplikt skal sikre alle primærprodusenter avsetning for sin produksjon, til de vilkår som gjelder på det aktuelle mottaksanlegg på det tidspunkt leveransen finner sted, til samme priser og leveransevilkår som for egne leverandører."

Bestemmelsen inneholder ingen restriksjoner når det gjelder markedsregulators adgang til å differensiere leveransevilkårene mellom ulike mottaksanlegg eller ut fra forskjellige

---

⁷ Jf. omsetningsloven § 11 tredje ledd.

⁸ Forskrift 22. oktober 2008 nr. 1136 om markedsregulering til å fremme omsetningen av jordbruksvarer.

karakteristika ved leverandørene. Den uttrykker kun at de leveransebetingelsene som faktisk gjelder på det aktuelle mottaksanlegget, på det aktuelle tidspunkt, skal være de samme både for egne og uavhengige leverandører.

Den mest nærliggende tolkningen av begrepet ”egne leverandører” er at dette dreier seg om *medlemmer* i det samvirkeforetaket som opererer som markedsregulator innenfor den enkelte sektor. Selv om innholdet i begrepet ”samme priser og leveransevilkår” vil kunne være gjenstand for tolkning, jf. kap. 5.2, er det etter bestemmelsen klart at en eventuell praktisering av åpent medlemskap i samvirket ikke er av betydning for plikten til å likebehandle mottak av varer fra egne leverandører med mottak fra utenforstående. Det er således ikke adgang til å diskriminere mellom produsenter i og utenfor samvirket – f.eks. ut fra tanken om at den som står utenfor når som helst kan melde seg inn, og med det oppnå samme vilkår som de som allerede er medlemmer.⁹

I Omsetningsrådets regelverk er det for øvrig ikke gitt spesielle bestemmelser om mottaksplikt fra produsent. Derimot er det gitt særlige bestemmelser for hver sektor som regulerer mottaksplikt fra uavhengige markedsaktører, dvs. fra markedsregulators konkurrenter. Dette blir omtalt i kapitlene som gjelder hver sektor.

3.2.4 Primærnæringsunntaket i konkurranseloven

I lov 5. mars 2004 nr. 12 om konkurranse mellom foretak og kontroll med foretakssammenslutninger (konkurranseloven) følger det av § 3 at:

”Kongen kan ved forskrift gjøre unntak fra hele eller deler av denne lov for bestemte markeder eller næringer. Kongen i statsråd skal ved forskrift fastsette de unntak fra §§ 10 og 11 som er nødvendige for å gjennomføre landbruks- og fiskeripolitikken.”

I forskrift 23. april 2004 nr. 651 om unntak for samarbeid mv. innen landbruk og fiske er omsetningen og produksjonen av landbruks- og fiskeriprodukter nærmere regulert. Av forskriftens § 2 framgår at lovens § 10 om konkurransebegrensende avtaler mellom foretak (”samarbeid”) og § 11 om utilbørlig utnyttelse av dominerende stilling ikke kommer til anvendelse på

”avtaler, beslutninger, samordnet opptreden mellom, eller ensidige handlinger foretatt av, primærprodusenter eller deres organisasjoner som er i samsvar med:

- a) lov eller forskrift som regulerer produksjon eller omsetning av landbruks- og fiskeriprodukter, eller*
- b) avtale mellom staten og næringsorganisasjoner som regulerer produksjon eller omsetning av landbruks- og fiskeriprodukter.”*

---

⁹ Arbeidsgruppen har ikke sjekket om hvordan dette forholdet var da Omsetningsloven ble innført på 1930-tallet og fram til nå. Det som er helt klart er at det opprinnelige samvirket hadde betydelige andelsinnskudd, og innenfor kjøtt kunne disse komme opp i 50.000–70.000 kroner i dagens pengeverdi.

Rammer for markedsregulering av jordbruksprodukter kan være regulert både i forskrift og i Jordbruksavtalen. I slike tilfeller er landbrukssamvirkets markedsreguleringstiltak dermed unntatt fra sentrale bestemmelser i konkurranseloven. Uten disse unntakene kunne ikke markedsreguleringstiltakene på både tilbuds- og etterspørselssiden vært gjennomført.

3.2.5 Likhetsprinsippet i samvirkeretten

Alle markedsregulatorer har vedtektsfestet at medlemskapet skal være åpent. Dette innebærer i utgangspunktet at alle produsenter kan bli medlemmer og at man deretter ikke kan nekte medlemmet samhandling med samvirkeforetaket (dvs. leveranse av jordbruksvarer). I vedtektene til Nortura er det ikke tatt inn forbehold når det gjelder leveringsretten for svin, sau, storfe og egg. For fjørfeslakt er det imidlertid vedtektsfestet at leveringsretten ikke gjelder i Nordland, Troms og Finnmark.¹⁰ Ut over dette har Nortura redegjort for at man også utenfor disse fylkene har nektet nye kyllingprodusenter kontrakt med selskapet. Dette gjøres under henvisning til at man ikke har hatt bruk for ytterligere leveranser av varen og at Nortura heller ikke har noen mottakspålykt på kylling.¹¹

En begrensning i hva det enkelte samvirkeselskap kan vedtektsfeste når det gjelder lukking av medlemskap, følger av likhetsprinsippet i samvirkeoven § 14 første ledd:

”Forbrukarar, næringsdrivande og andre som kan få sine økonomiske interesser varetatt av eit samvirkeforetak, har rett til å bli medlem av foretaket ved innmelding. Foretaket kan berre nekte nokon å bli medlem dersom det er sakleg grunn for det. Vedtektene kan innehalde vilkår for å bli og for å vere medlem så langt det er sakleg grunn for det.”

Samvirkeoven regulerer ikke markedsregulatorrollen. Loven kan likevel ha relevans når det gjelder hvilke betingelser markedsregulator kan sette ved mottak av varer fra produsent, men gjelder altså bare innad i samvirkene. I § 17 heter det:

”Eit samvirkeforetak skal behandle alle medlemmar likt. Forskjellsbehandling krev sakleg grunn.”

Dette har relevans i forhold til priser og andre leveringsbetingelser for vare som markedsregulator mottar.

---

¹⁰ Jf. Vedtekter for Nortura SA §§ 7 og 9.

¹¹ Det er ikke opplyst hvilke vedtektsbestemmelser som er benyttet som hjemmel for dette.

3.3 Utviklingstrekk i rammene for markedsreguleringen

3.3.1 Innledning

Behovet for å gjennomføre reguleringstiltak er i hovedsak knyttet til håndtering av situasjoner med overskudd av jordbruksråvare, og det er i disse tilfellene at samvirkets mottakspunkt vil ha størst verdi for produsentene. Ved knapphet eller begrenset overskudd på råvarene, vil konkurransen mellom markedsaktørene normalt bidra til sikkerhet for avsetning for jordbruksforetakene.

Mottakspunktet er basert på at markedsregulator har anleggskapasitet som dekker hele landet. Dette innebærer ulike implikasjoner for sektorene med markedsregulering. Regelverket for inntransport av dyr til slakteri fastsetter maksimalt åtte-timers transporttid, mens innfrakt av korn ikke har tilsvarende begrensninger når det gjelder tid eller avstand for frakten. Produksjonen av melk, kjøtt og egg foregår over hele landet, mens kornproduksjon er mer avgrenset til enkelte regioner. Dette innebærer behovet for mottaksanlegg og lokaliseringen av disse vil variere fra sektor til sektor.

Mottakspunktet bygger på at jordbruksforetakene og uavhengige markedsaktører på forhånd kjenner markedsregulators prognoserte prisløype gjennom avtaleåret. Dette er nødvendig for at produsentene skal kunne planlegge omfang og tidspunkt for sin leveranse.

Markedsregulators prissetting overfor produsent blir avledet av gjeldende målpris fastsatt på engrosnivå. Mange av de andre markedsaktørene følger, eller tar utgangspunkt i, markedsregulators prisdifferensiering overfor produsent. Markedsregulators løpende prissetting er ut fra overnevnte et viktig virkemiddel for å bidra til balansering av tilbud og etterspørsel gjennom året.

3.3.2 Færre mottaksanlegg og reduserte avsetningsmuligheter

Færre mottaksanlegg

Utviklingen i førstelinjemottak av jordbruksråvarer karakteriseres av færre og større enheter. Totalt antall slaktelinjer i Norge har nærmest blitt halvert siden 1995.

Tabell 1: Utvikling i antall slaktelinjer på landsbasis

	1995	2009
Totalt antall slaktelinjer	152	79
svin	37	21
storfe	61	29
småfe	54	29

Kilde: Nortura

Når det gjelder egg, er antallet eggpakkeri noenlunde stabilt. Per i dag har SLF 9 registrerte eggpakkerier i sine systemer. Disse står for om lag 90 prosent av all norsk eggproduksjonen.

Ved oppstart av ny markedsordning for melk per 1.7.1997 hadde Tine 84 mottaksmeierier i innfraktordningen, og per 2010 har Tine 42 mottaksanlegg.

Antall mottaksanlegg for korn er redusert fra ca. 130 anlegg i 2001 til ca. 105 anlegg i 2010.

Markedsregulators markedsandel i det norske markedet

Markedsandelene til markedsregulator har blitt redusert for kjøtt og melk, mens de har økt for egg og korn.

Tabell 2: Utvikling i markedsandelene til markedsregulatorene ved mottak av råvarer, prosent

	1995	2000	2005	2009
Egg		69	64	73
Gris	76	77	72	69
Storfe	78	76	75	73
Sau/lam	72	72	70	70
Korn ¹		47	56	55
Melk		99	96	96

1) Korn: tall for 2001-02 sesongen oppgitt i 2000. Ellers 2005-06 for 2005 og 2009-10 for 2010

Kilde: SLF

Tine har tapt markedsandeler siden 2000 når det gjelder mottak av melk, men er fortsatt førstelinjemottak for 96 prosent av norsk melkeproduksjon. Leveranser fra produsenter av fjell- og gårdsmør ble for øvrig betydelig redusert i perioden 2000 til 2009, og opphørte fra 2010. Når det gjelder mottak av melk fra leverandører tilknyttet andre meieriselskaper, har det vært snakk om relativt små kvanta det siste tiåret, særlig etter at Q-meieriene startet med produksjon av ost (leieproduksjon hos Tine) for leveranse til Kavlis smelteoster.

Ved etableringen av den nye markedsordningen for korn 1. juli 2001 var det i hovedsak tre grupperinger av kornkjøpere: Felleskjøpsgruppen, Statkorn (Unikorn) og mottaksanlegg tilknyttet Norgesfôrgruppen. Felleskjøpsgruppen har stadig knyttet til seg flere mottaksanlegg gjennom oppkjøp, leieforhold eller annen avtale, og har dermed økt sin markedsandel siden den nye markedsordningen ble etablert i 2001. At Felleskjøpet Rogaland Agder har meldt seg ut har ingen nevneverdige konsekvenser for markedsandelen til Norske Felleskjøp ved mottak av norsk korn.

Økte markedsandeler for Nortura på mottak av egg forklares hovedsakelig med Norturas oppkjøp av Norgården i 2005-2006. Norturas markedsandel har vært stabil på i overkant av 70 % siden oppkjøpet, og var 71 prosent i 2010.

Nortura har derimot tapt markedsandeler på slakt, særlig på slakt av svinekjøtt. Det er imidlertid store regionale forskjeller. Nortura har lavest markedsandel av slakt av svin i Rogaland, men har tapt mest på Østlandet de siste årene. I tabellen nedenfor er det gjengitt de 7 fylkene hvor Nortura står svakest per i dag. Som det fremgår av tabellen har de lavest markedsandel i Rogaland per i dag, og har hatt en nedgang på 30 prosent (26 prosentpoeng) i Østfold siden 2000.

Tabell 3: Utvikling i markedsandelene til markedsregulator av svineslakt, prosent

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Østfold	87,3	87,4	86,9	82,7	78,5	77,0	74,6	74,3	71,1	66,3	60,9
Akershus	60,9	62,3	61,6	60,3	60,5	57,2	60,8	60,4	63,3	61,4	59,8
Rogaland	62,3	62,2	59,9	60,6	58,3	56,4	55,9	55,8	53,8	52,8	50,6
Hordaland	64,2	65,0	70,0	68,9	69,8	67,3	68,6	71,5	70,1	67,2	70,6
Buskerud	83,4	78,9	72,6	76,1	76,2	73,5	60,3	65,1	67,0	67,5	68,9
Hedmark	86,1	86,8	86,9	86,4	85,5	76,5	74,2	71,7	72,2	74,4	68,2
Oppland	68,0	66,9	66,7	66,4	65,9	60,5	62,4	63,4	65,3	60,7	62,7
Totalt	76,7	77,2	75,8	75,5	74,5	71,8	70,9	70,6	70,3	69,1	67,1

Kilde: SLF (basert på slaktestatistikk fra Animalia)

Tilsvarende er det også i Rogaland hvor Nortura har de laveste markedsandelene på slakting av storfe. I tabellen er det gjengitt de 8 fylkene hvor Nortura står svakest per i dag. Siden 2000 har Nortura økt sine markedsandeler i flere av disse fylkene, men har samtidig tapt henholdsvis 20 og 23 prosent i Vest-Agder og Østfold. De har lavest markedsandel på slakting av storfe i Rogaland, med 51 prosent av det totale slaktemarkedet.

Tabell 4: Utvikling i markedsandelene til markedsregulator av storfeslakt, prosent

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Østfold	86,2	85,3	86,8	87,2	85,2	87,6	86,6	85,0	77,8	70,2	66,0
Akershus	68,7	68,4	70,4	68,5	68,9	69,1	68,2	68,7	70,8	73,5	71,6
Vest Agder	86,7	84,3	85,3	82,7	78,5	77,2	76,2	73,9	74,3	73,0	69,7
Rogaland	59,4	60,5	60,2	58,3	58,3	57,8	57,7	57,5	56,5	54,5	50,7
Hordaland	53,4	65,4	71,1	69,9	70,4	69,6	67,3	68,5	68,4	68,3	65,7
Hedmark	70,7	71,0	73,0	71,9	71,7	71,8	71,7	72,2	71,6	71,0	68,9
Oppland	74,4	75,1	76,5	74,9	75,4	74,1	74,6	73,4	73,7	72,2	70,8
Sør Trøndelag	67,6	70,1	70,6	70,4	70,3	71,4	71,4	73,7	76,0	74,0	70,4
Totalt	74,4	75,7	76,7	75,8	75,4	74,9	75,0	75,4	75,5	73,8	71,3

Kilde: SLF (basert på slaktestatistikk fra Animalia)

Den økte konkurransen i dyretette, sentrale strøk har medført en økt priskonkurransen mot primærprodusentene i disse områdene. Dette har medført at produsenter med større volum er blitt de mest attraktive i konkurransen og disse produsentene har fått økt betaling. Markedsregulator har som ledd i å holde markedsandeler også tilpasset sine leverings- og prisvilkår til den aktuelle konkurransesituasjonen.

Markedsregulators forsyning av råvarer til andre aktører

Norturas engrossalg av helt/halvt slakt til andre slakterier og skjærebedrifter har økt siden 2000 for samtlige kjøttslag, og utgjorde i 2009 om lag 30, 25 og 30 prosent for hhv. storfe, gris og sau/lam.

For Tines del har derimot deres videresalg av melk økt, og andel mottatt melk som Tine selger til anvendelse til melkeprodukter hos andre aktører har økt fra 7 prosent i 2000 til 18 prosent i 2009.

I kornsektoren har det skjedd en vertikal integrering de siste ti årene, der lokale mottak i stor grad samarbeider gjennom enten Felleskjøpet BA, Strand Unikorn AS, Fiskå Mølle AS, Østfoldkorn AS eller Vestfold landbruk AS. Andelen av mottatt korn som selges videre til andre aktører, dvs. som ikke anvendes av Felleskjøpet Agri eller i melproduk-

sjonen hos Felleskjøpets Norgesmøllene, har vært noenlunde stabil de siste årene, og er i overkant av 20 prosent. Det er i hovedsak fôrkorn som selges til andre markedsaktører.

I de senere årene har handelen i økende grad etablert egne merkevarer (EMV), som har tatt betydelige markedsandeler innenfor noen varesegmenter. På dette området skjer det også i økende grad vertikal integrasjon fra handelens side. Dette kan være en medvirkende årsak til at omfanget av tverrsalg mellom markedsregulator og andre aktører har avtatt.

3.3.3 Konserndannelse, eierskap og kapitalbehandling i samvirkene

Landbrukssamvirkene har gjennomgått store endringer de siste 15 til 20 årene. I første runde ble de omorganisert fra flerleddede modeller til énleddede selskap i konsern. Norske potetindustrier ble ett konsern i 1994. Kjøttens distriktsslakterier fusjonerte med sentralorganet til Norsk Kjøtt i 2000. I 2001 ble distriktsorganisasjonene i egg- og fjørfe-samvirket fusjonert inn i Prior Norge og i 2006 ble Prior og Gilde Norsk Kjøtt fusjonert sammen til Nortura. De 10 juridiske og økonomisk selvstendige enkeltelskapene i Tine gikk i 2002 sammen i et konsern hvor alle medlemmene ble direkte eiere i Tine BA (i dag Tine SA). Felleskjøpet Øst Vest og Felleskjøpet Trondheim fusjonerte i 2007. Det nye selskapet tok navnet Felleskjøpet Agri (FKA). Felleskjøpet Maskin ble overtatt og innlemmet i Felleskjøpet Agri etter fusjonen. Fortsatt er Felleskjøpet Rogaland og Agder og Felleskjøpet Nordmøre og Romsdal egne selskaper.

I 2008 trådte Samvirkeoven i kraft som en lovfesting av tidligere praksis innenfor samvirkebevegelsen i Norge. Innføringen av loven innebar at reguleringen av samvirkene ble tydeligere. Loven har også ført til endringer i vedtektene til samvirkene gjennom at de har definert seg som samvirkeforetak og gjort endringer for å tilpasse seg dette.

For denne arbeidsgruppen er en av de sentrale endringene som samvirkeoven førte med seg hvordan den åpner for ulike kapitalinstrumenter. Loven gir følgende muligheter:

- Felles egenkapital (som ikke er tilgjengelig for medlemmer)
- Andelskapital som er tilgjengelig for medlemmer etter utmelding
- Etterbetalingsfond som kan disponeres til etterbetaling og/eller felles egenkapital eller medlemskapitalkonti
- Medlemskapitalkonto som er tilgjengelig for medlemmer etter nærmere definerte regler

Loven har medført at samvirkene har endret på sin samhandling med medlemmene. Nortura har lagt opp sin egenkapitaloppbygging slik at overskuddsdeling kan skje på to måter: Enten som felleseid egenkapital av det ordinære overskuddet etter skatt eller at overskudd avsettes på en medlemskapitalkonto i forhold til samhandlingen med foretaket. Medlemmene får renteavkastning på denne medlemskapitalkontoen. Innbetaling av egenkapital til Nortura skjer gjennom det ordinære andelsinnskuddet og et frivillig tilleggsandelsinnskudd. Begge disse andelstilskuddene får renteavkastning.

Tine utreder å etablere et etterbetalingsfond og medlemskapitalkonto. Etterbetalingsfondet skal komme i stedet for kvotelån og forskudd på etterbetaling slik at de ikke bryter samvirkelovens forbud mot å gi kreditt til egne eiere.

I de siste 15-20 årene har myndighetene også vært opptatt av å sikre konkurransenøytralitet mellom samvirkeorganisasjoner med reguleringsansvar og andre aktører gjennom at skillet mellom den regulerte virksomheten og ordinær konkurrerende forretningsdrift synliggjøres. Innføringen av rammeforskriften for Omsetningsrådets virksomhet og det reguleringsmessige skillet mellom Tine Råvare og Tine Industri er eksempler på dette.

3.3.4 Endringer i distribusjons- og dagligvareleddet

Det nåværende pris- og markedsreguleringsystem er utformet i en tid hvor det var mange grossister og detaljister i markedet. Gjennom de siste 20 årene har det imidlertid skjedd en kraftig strukturendring på disse leddene hvor en nå sitter igjen med få markedsaktører med store markedsandeler. Fire grupperinger kontrollerer 99 prosent av dagligvarehandelen, utenom storhusholdnings- og servicehandelen.

Det har skjedd en vertikal integrasjon innen dagligvaresektoren. I første omgang ble grossistfunksjonen integrert i dagligvaregrupperingene. Videre har flere dagligvaregrupperinger integrert videre bakover mot leverandørindustrien og knyttet nært til seg bestemte selskaper. Dette fører til mindre tverrsalg mellom de ulike vertikalt integrerte leddene. Det er også en trend at handelens egne merkevarer (EMV) har en økt andel av salget. Det er økende bruk av prisavtaler som ikke er åpne.

Pris- og markedsreguleringsystemet bygger på at det er et åpent fungerende marked på det nivå i verdikjeden reguleringen skjer. De utviklingstrekkene som er beskrevet her har endret konkurranseforholdene i markedet og forskjøvet maktforholdene i bransjen. Markedsregulatorne har som følge av dette fått mindre fleksibilitet til å drive regulering, samtidig som markedsregulator spesielt på kjøtt også har fått en betydelig markeds konkurranse om produsenter med store produksjonsvolum i dyretette og sentrale strøk. I Norge foregår markedsreguleringen innenfor et importvern. Endringer i GSP-systemet, forholdet til EU- og EØS-landene og WTO-avtalen har over tid også endret forutsetningene for å drive regulering i Norge. Lavere tollsatser og forpliktelser om visse tollkvoter har skapt nye importmuligheter. WTO-avtalen regulerer også mulighetene for å drive eksport av overskudd, og gir således nye premisser for hvilke tiltak som kan benyttes i markedsreguleringsøyemed. Totalt sett gir endringene i disse faktorene større usikkerhet om tilbudte mengder i det norske markedet og mindre muligheter for å eksportere overskudd.

3.4 Oppsummering

Målene for markedsreguleringen i St.meld. nr. 19, bl.a. knyttet til stabile priser og avsetningsmuligheter i tråd med jordbruksavtalens forutsetninger, gjelder alle produsenter –

uavhengig av om man er samvirkemedlem eller ikke. Konkrete bestemmelser om mottaksplikt finnes imidlertid bare i regelverk som regulerer forholdet mellom markedsregulators egne medlemmer og øvrige leverandører. Denne mottaksplikten forvaltes av Omsetningsrådet og er ment å sikre likebehandling mellom disse to gruppene i tilfeller der de leverer til samme mottaksanlegg.

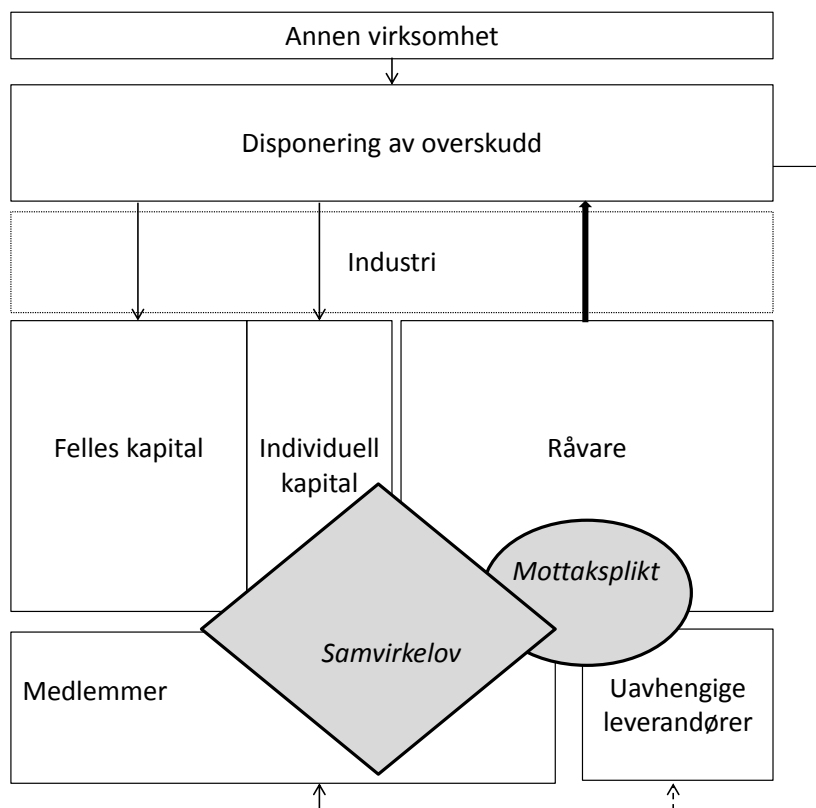
Det er ikke fastsatt andre bestemmelser knyttet til mottaksplikten som regulerer leveringsbetingelsene som den enkelte produsent står overfor, f.eks. prisdifferensiering ut fra geografisk lokalisering, størrelsen på års-/enkeltleveranse eller ut fra kvaliteten på varen. Dersom markedsregulator har fastsatt eller praktiserer slike leveringsvilkår, uttrykker mottaksplikten slik den har vært forutsatt, således bare at eventuelle uavhengige leverandører skal ha de samme betingelsene som medlemmene får – hva enn disse måtte gå ut på. Så lenge markedsregulator f.eks. praktiserer kvalitetstrekk i prisen på grunn av mangler i forhold til KSL-regelverket,¹² vil uavhengige leverandører måtte finne seg i tilsvarende trekk hvis man krever å få levere til markedsregulator under mottaksplikten.

Alt i alt innebærer dette at det i mottakspliktregelverket ikke stilles konkrete krav som er egnet til å påvirke samhandlingen internt hos markedsregulator, dvs. bestemmelser som regulerer forholdet mellom det enkelte medlem og samvirkeselskapet. Her har man i stedet så langt valgt å lene seg på de alminnelige prinsippene om likebehandling av samvirkemedlemmer som gjelder innenfor samvirkeretten.

---

¹² Kvalitetssystem i landbruket

Fig. 1 Prinsippskisse av elementene i drøftingen

Figuren over er en prinsippskisse som viser ulike sentrale elementer i gruppens videre drøfting:

- forholdet mellom medlemmer av samvirket og uavhengige leverandører
- råvarestømmer og pengestømmer
- forholdet mellom råvare, kapital og industri
- forholdet mellom samvirkeretten og mottakspikten i markedsreguleringen

Samvirkeoven (basert på etablert samvirkerett) regulerer medlemmenes innbetaling og forrentning av individualisert kapital, samt mulighetene for etterbetaling av et eventuelt årsoverskudd. Det er kun medlemmer som kan motta slik etterbetaling.¹³ Overskudd i et samvirkeselskap akkumuleres ut fra råvareleveransene, den kapitalbasen selskapet har og eventuelle sidevirksomheter. Råvareleveransene betales på leveransetidspunktet eller som etterbetaling. Overskuddet kan disponeres på ulike måter:

- etterbetaling av råvarepris
- andre former for etterbetaling
- inn i felleskapitalen
- forrentning av individualisert kapital

¹³ Dog med et snevert unntak for salgsorganisasjoner i fiskerinæringen etter samvirkeoven § 27 annet ledd.

Mottaksplikts oppgave, slik dette har vært definert, er kun å sørge for at uavhengige leverandører likestilles i oppgjøret for de råvarene som leveres. Det kan være uklart hvilken del av utbetalingen for råvaren og eventuell etterbetaling som er knyttet til selve råvareleveransen, kapitalavkastningen i samvirket eller avkastningen fra industriledet i samvirket. De ulike sektorene har ulike løsninger på dette.

4 Praktiseringen av mottaksplikt for de ulike sektorene

4.1 Kjøttsektoren

4.1.1 Særskilt regelverk for sektoren

Markedsregulator for kjøtt har plikt til å motta (hente) levende dyr fra produsent. Markedsreguleringsforskriften lyder:

§ 5-1. Kjøtt

Markedsregulators mottaksplikt skal sikre alle primærprodusenter avsetning for sin produksjon til de vilkår som gjelder på det aktuelle mottaksanlegg på det tidspunkt leveransen finner sted.

4.1.2 Praktiseringen av mottaksplikten

Nortura - leverandører med ulik tilknytning til selskapet

Nortura fastsatte i 2010 at for å bli medlem, må det innbetales et obligatorisk andelsbeløp på 12 000 kroner i individuell egenkapital. Dette ble gjort for å bidra til bl.a. investeringer i anlegg/utstyr og bedre rentebetingelser.

Norturas tok sikte på å øke egenkapitalen ved bruk av tre former for individualisert egenkapital:

- a) obligatorisk andelsinnskudd på 12 000 kroner per medlem (Innbetalingen er et krav for å være medlem.)
- b) frivillig tilleggsandelsinnskudd (Innbetales fra medlemmene som en form for frivillig valgt pengeplassering.)
- c) medlemskapitalkonti (Deler av Norturas driftsoverskudd settes inn på medlemmenes personlige konto i selskapet. Innskuddet skal bygge på samhandlingen med selskapet.)

En del av Norturas driftsoverskudd settes av som godtgjørelse til den individuelle egenkapitalen. Avsetningen gjøres på grunnlag av medlemmenes samhandling med Nortura, det vil si i forhold til verdien av hvor mye egg og kjøtt det enkelte medlem leverer i løpet av ett år.

Frivillig andelsinnskudd og innbetalingene på medlemskapitalkonti må stå på konto i sju år før de blir utbetalt. I praksis innebærer dette at det etter sju år vil bli en rullering, der eldste årsavsetning utbetales. Medlemmene i Nortura får utbetalt andelsinnskuddet når medlemskapet opphører. Det gjelder de samme regler for forrentning av de tre formene for individualisert egenkapital. Årsmøtet fastsetter renten innenfor rammene gitt i samvirke-loven.

Før innføringen av kravet til obligatorisk andelsinnskudd for å bli medlem, ble i praksis alle som leverte til Nortura, definert som medlemmer i samvirkeforetaket. Fordi det er produsenter som av ulike årsaker ikke ønsker å innbetale et obligatorisk andelsinnskudd, vil imidlertid Nortura nå stå overfor produsenter med ulik status i forhold til kjøtt- og eggsvirket. De ulike alternativene for tilknytning mellom kjøtt- og eggsvirket og produsentene er av Nortura beskrevet som følger:¹⁴

”Det første naturlige forholdet for Nortura er at de produsenter som ønsker å levere til Nortura på varig basis (eller i en lengre periode) velger medlemskap i Nortura. Disse produsentene – som alle andre - kan selvsagt velge å avvikle medlemskapet når og hvis andre slakteri- og eggpakkeforbindelser er mer attraktive.

De produsenter som ikke ønsker å være medlem i Nortura, men som av ulike årsaker foretar leveranser til Nortura, må antas ikke å ha ønske om langsiktige forretningsmessige forhold til Nortura. En må anta at disse produsentene forholdsvis raskt avvikler all sin leveranse til Nortura og finner seg en konkurrerende varemottaker av slakt og egg.

Det kan i tillegg være produsenter som har mistet leveransemulighetene til en av Norturas konkurrenter (oppsagt, overproduksjon, avtalebrudd, konkurs etc) og gjennom mottaksplikten til Nortura sikrer leveransen sin av slakt og egg. En må anta at disse produsenter enten velger Nortura som varig varemottaker (og blir medlem) eller finner en konkurrerende varemottaker til Nortura. All leveranse må normalt antas flyttet til den foretrukne varemottaker.

I andre tilfeller kan det være produsenter som opprettholder medlemskapet i Nortura og sender noe av leveransen til Nortura og noe av leveransen til en annen varemottaker. Disse produsentene får ”medlemsvilkår” for leveransene til Nortura, og det er opp til Nortura hvordan den vedtektsfestede leveringsplikten håndheves.

I atter andre tilfeller er det produsenter som leverer all sin produksjon av slakt og egg til konkurrenter av Nortura og ikke har noe forretningsmessig forhold til Nortura.”

---

¹⁴ Brev av 24. august 2010 fra Nortura til KLF.

Oppgjørprisene fra Nortura – skille mellom medlemmer og andre leverandører

Betaling/premiering etter:

Klasse/kvalitet	likt for medlemmer/ikke-medlemmer
Generell effektivitet (f. eks. pulje, innmelding)	likt for medlemmer/ikke-medlemmer
Fleksibel/forutsigbar adferd	forbeholdt medlemmer
Avtalt spesialproduksjon	forbeholdt medlemmer
Årsoppgjørdisponeringer/bonus	forbeholdt medlemmer

Ser en for eksempel på slaktegris, vil avregningsprisen for slaktet med trekk/tillegg som går på kvalitet, være det samme for medlemmer og ikke-medlemmer. Det samme gjelder det såkalte puljetillegget som beregnes per stopp. I perioden 1.1.10–1.7.10 varierte dette tillegget fra kr 10 per gris ved leveranser mellom 15-29 gris til kr 70 per gris ved leveranser over 90 gris.

Kvantumstillegget gjelder bare for medlemmer og utbetales på grunnlag av antall leverte dyr per år og varierer fra kr 40 per gris for årsleveranser mellom 300 og 400 gris til kr 60 per gris for årsleveranser over 2 000 gris. Fra 1. juli 2010 ble prisbetingelsene endret, bl.a. ble puljetillegget for gris nedjustert, mens kvantumstillegget for gris ble økt. Også prisene som er oppgitt nedenfor refererer seg til perioden 1.1.10–1.7.10.

Kombitillegg gjelder bare for medlemmer og utbetales på slaktegris fra besetninger som produserer egen smågris. Tillegget er på kr 140 per gris.

Skyvetillegg gjelder bare for medlemmer og utbetales i tilfelle produsenten er villig til å endre slaktetidspunkt når det er ønskelig for slakteriet. Tillegget er på kr 70 per gris.

Noroc slaktegris tillegget gis bare til medlemmer og tillegget er på kr 0,70 per kg, forutsatt kjøttprosent over 50.

I tillegg kommer årsoppgjørdisponeringer som kun vil gjelde for medlemmene, herunder årsbonus og avsetning til medlemskapitalkonti.

Nærmere om struktur differensieringen av pris til produsenter av slaktegris

Differensieringen av produsentpris etter struktur er lik for medlemmer og andre leverandører til Nortura.

I leveringsvilkårene som gjaldt fra 01.01.10 ble tillegget på de største puljene av gris økt vesentlig. Nortura oppgir at dette ble gjort av hensyn til konkurransevnen i tilførselsmarkedet, spesielt knyttet til leveransene fra de store slaktegrisprodusentene i de jordbrukstette områdene, dvs. det sentrale Østlandet, Jæren og deler av Trøndelag. Nortura viser til behovet for et stort volum for å opprettholde effektiviteten i sin industrivirksomhet, og at fall i markedsandeler kan gi konsekvenser for Norturas evne til å drive markedsregulering.

Det ble i Norturas informasjon til tillitsvalgte (nr. 6 – mars 2010) pekt på følgende:

”Vi har aldri lagt skjul på at vi etter hvert har gått ut over det som kan kalles kostnadsbetingede tillegg – en del av våre tillegg er helt klart av strategisk art. Dette er selvsagt et dilemma i forhold til samvirkets likhetsidealer – men har vært nødvendig for å redusere frafallet av store produsenter i sentrale strøk.”

Nortura har vist til at det også før konserndannelsen var differensiering på avregningspris ut fra struktur, men da i mindre utstrekning enn nå. Antall jordbruksforetak med stort produksjonsomfang har økt vesentlig. I sum representerer derfor leveransene fra foretak med stort driftsomfang nå vesentlig mer for markedsregulator enn tidligere.

Nortura mener at dette er et spesielt viktig moment når det gjelder svin, som har økt sin andel av den totale kjøttproduksjonen. Dermed får disse leveransene større betydning enn tidligere for driftsresultatet hos markedsregulator, som igjen fører til prioritering av foretak med store leveranser.

En stor andel av den samlede førstehåndsomsetningen er viktig for Nortura når det gjelder evnen til å kunne gjennomføre markedsreguleringen og mottaksplikten. En stor markedsandel på leveransene fra primærprodusent er også viktig for å oppnå en god kapasitetsutnyttelse av Norturas anlegg, og dermed bidra til å kunne oppnå et bedre forretningsmessig resultat.

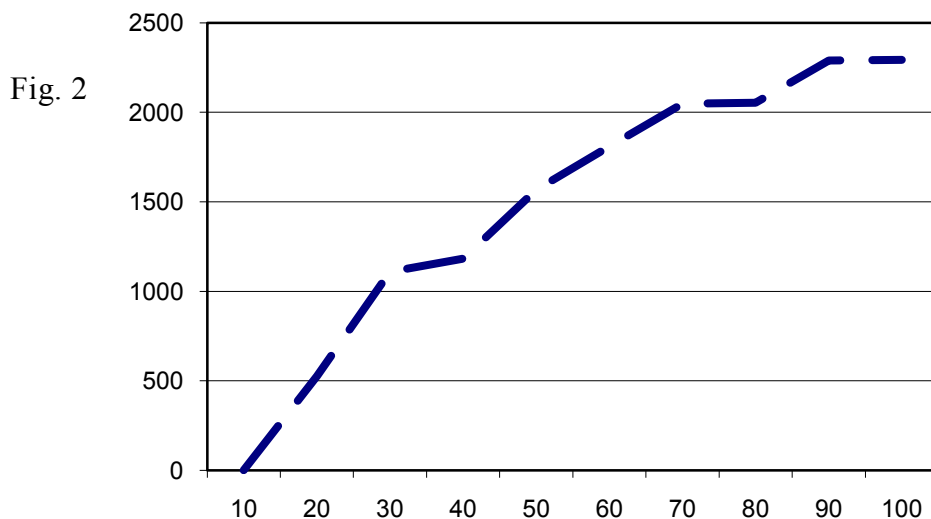
Regionalisert prising

Nortura har også startet et prøveprosjekt med en såkalt ”Ku/kalv-avtale” som et ettårig prøveprosjekt i Vest-Agder, Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. Dette er begrunnet med at Nortura den siste tiden har tapt relativt store tilførsler av storfe.

Avtalen innebærer at hver enkelt produsent må tegne en avtale der en forplikter seg til å levere alle mordyrenes avkom, kalven eller slaktedyrene, til Nortura. For dette gis det en tilleggspris på mordyret på kr 2 per kg. Prosjektet skal evalueres høsten 2011.

Sammensatt ”prisbilde”

Økning i dekningsbidrag i kr pr årspurke i kombinert drift ut fra besetningstørrelse pga. pristillegg for slakt knyttet til struktur (Kilde: Norsvin):

En kombinert besetning med gjennomsnittlig ytelse og normal rekruttering vil nå konsesjonsgrensen med ca. 57 årspurker. Figuren over viser at sammenlignet med en besetning på 10 årspurker, vil en besetning tilsvarende grense for konsesjonsfri drift tjene 1.800 kroner mer per årspurke. I første halvår 2010 var forskjellen imidlertid på hele 3.200 kroner per årspurke. For hhv. første og andre halvår 2010 utgjorde dermed samlet ”mer-betaling” på årsbasis, regnet for en konsesjonsbesetning med kombinert drift, respektive 180.000 kroner og 100.000 kroner.

Tabellen nedenfor viser strukturfordeling for foretak med avlspurker per 1. januar 2010.

Tab. 5 Foretak med avlspurker per 01.01.10

Besetningsstørrelse - avlspurker	Antall jordbruksforetak:
01 – 20	463
20 – 40	502
40 – 60	312
60 – 80	99
Over 80	105

Antall jordbruksforetak med avlspurker i tabellen over, er hentet fra søknad om produksjonstilskudd og omfatter både foretak med kombinert drift og de som driver kun med smågrisproduksjon. Det er dessuten forskjell mellom årspurker og avlspurker.

Det er relativt komplisert å få oversikt over utslagene av prisdifferensieringen for slaktegris. Det er ulike kalkyler for produksjon av slaktegris avhengig av om man driver spesialisert slaktegrisproduksjon eller om man driver kombinert med smågris og slaktegris. Et viktig element i denne sammenheng, er at besetningene som selger smågris, mottar et kvantumsdifferensiert tillegg per smågris ut fra størrelsen på leveransene. Dette strukturtillegget må dekkes av kjøper. For å få et helhetlig bilde av utslagene av ulike drifts-omfang for de som driver med spesialisert slaktegrisproduksjon, må en derfor ta med endringer på både kostnadssiden (prisvariasjon smågris) og inntektssiden (prisvariasjon slaktegris).

Dessuten vil tilleggene knyttet til struktur kunne slå ulikt ut, avhengig av hvordan leveransen av slaktegrisen gjennomføres. Kvantumstillegg vil gi samme prispåslag for all levert slaktegris per år, mens puljetillegget per dyr vil avhenge av størrelsen på hver enkelt leveranse.

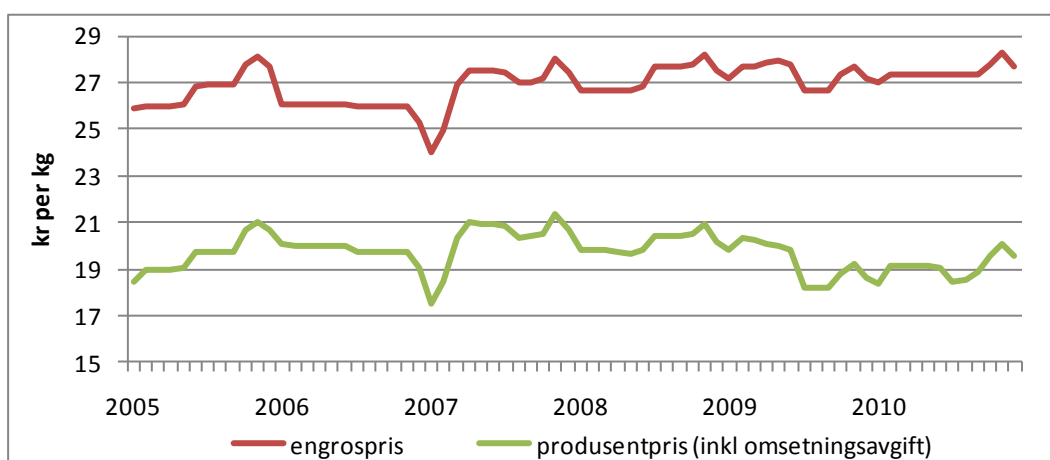
Ut over momentene nevnt over, kommer variasjon i pris knyttet til kvalitet på slaktet. Regionalisert prising kan komme i tillegg. Prisene vil også kunne variere gjennom året. I sum innebærer dette et relativt komplisert ”prisbilde” for svineprodusentene.

Ut over prisvariasjonen fra Nortura, vil svineprodusentene også stå overfor strukturdifferensiering av prisen på kraftfôr, med bedre pris ved innkjøp av større fôrkvantum.

Prisutvikling

Differansen mellom engrospris (utsalgs) og produsentprisen (avregning til produsent) for hel/halv slakt av gris har økt i årene 2008-2010. Diverse tillegg som puljetillegg og skyvetillegg er omtalt i punktet over om ” *Oppgjørprisene fra Nortura – skille mellom medlemmer og andre leverandører*”. Disse tilleggene er ikke inkludert i produsentprisen slik den fremstilles i dette avsnittet, som gjelder listepriiser. Økt avvik mellom engros- og produsentpris kan tilsi at det er blitt et økt handlingsrom hos Nortura til å yte tillegg eller å opparbeide overskudd.

Mens produsentprisene var rundt 73-76 prosent av engrosprisen i 2005-2008, ble de redusert til 70 prosent i 2009.

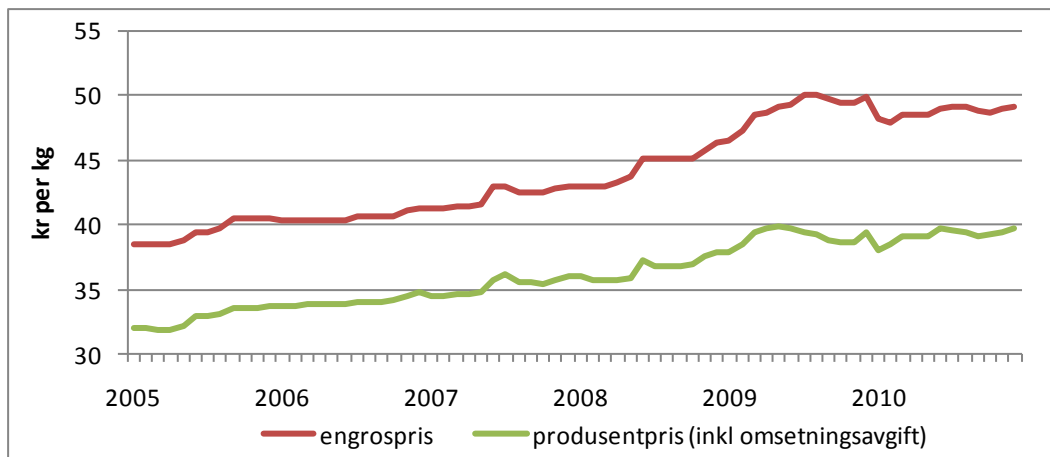

Figur 3: Prisutvikling gris, 2005-2010

Kilde: SLF

Beregnete månedspriser basert på prislister fra Nortura: ”engros over” og ”avregning”. Produsentpris er inkludert omsetningsavgift.

Likeledes økte differansen mellom engrospris og produsentpris for storfekjøtt i 2009. Mens produsentprisene var rundt 82-84 prosent av engrosprisen i 2005-2008, ble de redusert til 80 prosent i 2009. I 2010 utgjorde produsentprisen 81 prosent av engrosprisen.

Figur 4: Prisutvikling storfes, 2005-2010

Kilde: SLF

Beregnete månedspriser basert på prislister fra Nortura: ”engros over” og ”avregning”. Produsentpris er inkludert omsetningsavgift.

4.1.3 Utvikling i sektoren med betydning for mottaksplikten

Markedsregulators rettigheter og plikter skal i prinsippet balansere. Over tid har forutsetningene endret seg i kjøttsektoren ved at:

- Kvotebegrensning på reguleringseksport (kvantum og verdi) ble innført i 1995, samtidig som kjøttproduksjonen i Norge har økt både i kvantum og verdi.
- lagerbegrensning og begrensning av eksport som virkemiddel for storfes (”volummodellen”) ble innført
- Økt importandel og økte markedsandeler for de uavhengige aktørene har svekket Norturas posisjon i markedet.
- Utviklingen har gått i retning av svekket lojalitet fra produsentene overfor slakteri-aktørene.
- Prisvariasjon kan være svekket som virkemiddel i markedsreguleringen. Produsenter med stor gjeld, som ofte vil være større og mer spesialiserte produsenter, kan se seg tjent med å produsere for fullt også når avregningspris reduseres.
- Utvikling av ”lukkede kanaler” hvor dagligvarekjeder gjennom EMV-produksjon eller andre enerettsavtaler gir markedsadgang til enkelte kjøtt- og eggbedrifter, kan medføre økt konkurranse om produsenter, spesielt produsenter med store volum i sentrale strøk.

Innføring av nytt innfrakttilskudd for slakt fra og med 2011 legger imidlertid til rette for større grad av geografisk utjevning.

Sammenheng mellom engrospris og produsentpris - Nettonoteringen

Målprisen er utgangspunktet for prissettingen i engrosmarkedet for helt slakt og egg. I et balansert marked settes engrosprisen slik at en for året sett under ett får en gjennomsnittlig oppnådd engrospris lik målpris. Gjennomsnittlig oppnådd engrospris for slakt + verdi av tilleggsprodukter (hud, innmat m.v.) fratrukket slaktekostnader og avgifter gir en basis avregningspris til produsent. Denne selvkostkalkylen benevner Nortura som ”Nettonoteringen”.

Hver enkelt slakteriaktør kan opptre med egne kalkyler og egne priser, eller den enkelte aktør kan velge å følge Norturas avregningspriser og gi tillegg /trekk ut over dette. Svært mange aktører velger sistnevnte alternativ.

Det har i de senere årene skjedd betydelige endringer i Norturas kostnadsstrukturer. Reduksjon i kostnadselementene som inngår i selvkostkalkylen, uten oppfølging gjennom justering av basispris til produsent, vil gi slakteriaktørene større økonomisk handlingsrom til prisdifferensiering gjennom ulike typer tilleggsytelser.

4.1.4 Oppsummering

Nortura har fastsatt en relativt stor økning i obligatorisk andelsinnskudd, som nå er på 12.000 kroner. Det er ikke fastsatt noen særskilte bestemmelser for mottaksplikt fra produsenter ut over de generelle bestemmelsene i LMDs rammeforskrift eller Omsetningsrådets regelverk. Disse bestemmelsene forutsetter likebehandling mellom medlemmer og ikke-medlemmer. Nortura har likevel flere tillegg i pris som kun gis til produsenter som er medlemmer. Norturas begrunnelse for dette er at langsiktighet og fleksibilitet har en økonomisk verdi for Nortura, og at Nortura deler denne verdien med de produsenter som ønsker dette gjennom åpent medlemskap.

Gjennomgangen viser videre utslaget av Norturas struktur-differensiering av produsentpris for gris, og at det kan være et relativt komplisert ”prisbilde” å forholde seg til for svineprodusentene. Nortura gjennomfører også et prøveprosjekt med regional prisdifferensiering for storfe som et virkemiddel for å oppnå økte slaktekvantum.

4.2 Eggsektoren

4.2.1 Spesifikt regelverk for sektoren

For mottaksplikten på egg fra produsenter foreligger det ingen regelverksbestemmelser ut over det generelle i rammeforskriften. For egg innebærer mottaksplikten at markedsregulator har plikt til å motta (hente) egg fra alle produsenter.

4.2.2 Praktiseringen av mottaksplikten

Alle leveranser avregnes med en avregningspris per kg som differensieres etter størrelse på eggene og produksjonssystem (tradisjonelle bur/frittgående/miljøinnredning). Selve

avregningsprisen differensierer ikke på medlem/ikke medlem og er den samme over hele landet. Utover avregningspris utbetales det enkelte tillegg som er forbeholdt medlemmer.

Under avsnittet om kjøtt er prinsippene Nortura legger til grunn ved beregning av oppgjørpriser/ytelser til produsenter/leverandører per 2010 kort beskrevet. For egg gjelder flere av de samme prinsippene, men reglene for betaling og premiering for leveransene er naturlig nok noe annerledes.

Som for kjøtt må det betales et andelsinnskudd på kr 12 000 når man tegner medlemskap. Ved utmelding tar man innskuddet med seg. Renter og avkastning av andelsinnskuddet er beskrevet nærmere i kap. 5.2.

Oversikt over tillegg forbeholdt medlemmer

Avtaletillegget gis bare til medlemmer som har inngått "avtale om leveranse av egg" for det gjeldende innsett, og er på kr 2 per kg for alle sorteringer (unntatt blod og knekk).

Norturatillegget gis kun til medlemmer og er på kr 0,15 per kg for alle sorteringer unntatt blod og knekk.

Kvantumstillegget gis kun til medlemmer med "avtale om leveranse av egg" og varierer med levert volum per år. Maksimal sats er kr 0,85 per kg.

Strategisk pristillegg er kun en midlertidig ordning og gis til medlemmer som er omstilt fra tradisjonelle bur innen 2012. Tillegget er på kr 0,30 per kg.

Ut fra tallene over ser en at prisen som produsenten oppnår kan variere med over 3 kr per kg mellom medlem – ikke-medlem. For en konsesjonsbesetning på 7.500 verpehøner, vil dette kunne tilsvare i størrelsesorden 350.000 kroner på årsbasis.

4.2.3 Utvikling i sektoren med betydning for mottakplikten

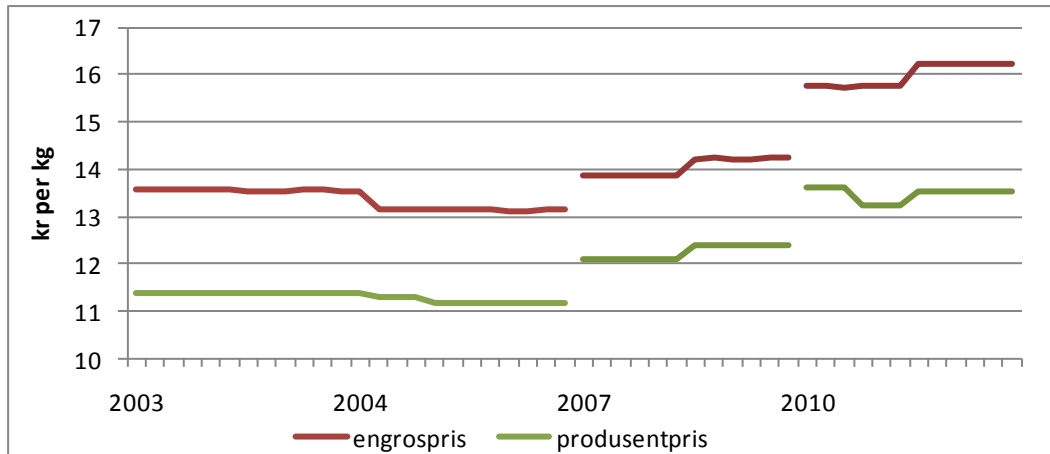
Markedsregulators plikter og rettigheter skal i utgangspunktet balansere. Det innebærer bl.a. at mottakplikten må sees i sammenheng med markedsregulators mulighet til å regulere bort et overskudd gjennom tilgjengelige virkemidler. For egg er reguleringsvirkemidlene noe begrenset da egg i all hovedsak er ferskvare. Derfor har det vært behov for å ty til produksjonsregulering gjennom førtidsslakting av verpehøns ved overskudd i markedet og utsatte innsett. Avtaleproduksjon har i tillegg bidratt til å gjøre det enklere å styre produksjonen.

Forbudet mot hold av høns i tradisjonelle bur fra 1. januar 2012 har gitt særskilte utfordringer knyttet til å oppnå markedsbalanse i eggneringen de siste årene. En rekke produsenter har valgt å avslutte sin produksjon, mens andre har valgt å satse på videre produksjon gjennom å foreta nybygging. Nortura innførte i den forbindelse et strategisk pristillegg for å få fortgang i prosessen med omlegging til driftssystemer som er godkjent til bruk etter 01.01.12.

Økte priser, og økt prisdifferanse

Produsentprisen som er vist her uttrykker oppgjøret til produsentene før eventuelle etterbetalinger, men inkludert eventuelle tillegg som avtaletillegg, kvantumstillegg etc. omtalt under kap 4.2.2.

Utbetalingsprisen til produsentene utgjorde 84, 85, 87 og 84 prosent av engrosprisen i hhv. 2003, 2004, 2007 og 2010, mao. et relativt stabilt forhold mellom prisene.

Figur 5: Prisutvikling egg, 2003, 2004, 2007, 2010

Kilde: SLF

Beregnete månedspriser basert på prisinformasjon fra Nortura. Engrosprisen er Norturas prisnoteringer jf målpris. Produsentprisen er en sams avregnet pris til Norturas produsenter som inkluderer diverse tillegg. Før 2010: sammenveide priser på tvers av driftsformer, men i all hovedsak omfatter det tradisjonelle burhøns. 2010: produsentpris til egg fra høns i miljøinnredning. Engrospris, prisnoteringer for kl A egg omfatter både egg fra høns i miljøbur og tradisjonelle bur.

4.2.4 Oppsummering

Nortura opererer med samme avregningspris til alle leverandører, men de har omfattende bruk av tillegg som er forbeholdt medlemmer. Disse tilleggene er så betydelige at det vanskelig kan drives regningssvarende eggproduksjon uten tilleggene. Pristillegg til produsent er basert på lojalitet til Nortura, samt strukturelle tilpasninger.

4.3 Melkesektoren

4.3.1 Spesifikt regelverk for sektoren

Ut over den generelle mottakplikten som følger av rammeforskriften, er mottakplikten for melk og melkeprodukter omtalt i markedsreguleringsforskriften § 5-3. Der fremgår det at markedsregulators mottakplikt fra primærprodusent omfatter: Rå melk, gårds- og seterost, fjell- og gårdssmør samt fløte fra alle ku- og geitemelksprodusenter.

Vilkårene knyttet til markedsregulators mottakplikt er nærmere presisert i markedsreguleringsforskriften § 5-3-1, hvor det fremgår at den omfatter all rå melk etc. fra ku- og

geitemelksprodusenter, altså også melk produsert ut over kvote, men ikke melk som er fritatt fra overproduksjonsavgift knyttet til de som driver med lokal foredling av melk.

Når det gjelder melk fra produsenter knyttet til uavhengige meieriselskaper, kreves det at innmelding skjer senest 8 dager før oppsamling skal skje og at oppsamlingen skal vare i minst 4 uker. Oppsamlingen skal videre skje uten å være innom anlegg knyttet til det uavhengige selskapet og skal skje etter minst samme standard som markedsregulator benytter. Om disse forutsetningene ikke oppfylles, overtar markedsregulator denne oppsamlingen.

Oppgjør til leverandør tilknyttet et uavhengig meieriselskap skal videre skje til minst samme pris som det i den aktuelle tidsperioden blir betalt til de Tineprodusentene som er knyttet til det Tineanlegget som mottar melka. Prisen ikke-medlemmer oppnår skal avregnes etter samme betingelser som det Tines medlemmer får, men bonusutbetalinger ved årets slutt blir bare utbetalt til medlemmer.

Markedsreguleringsforskriften spesifiserer kravet til mottaksplikt fra ku- og geitemelksprodusenter til også å omfatte gårds- og seterost og fjell- og gårdssmør, samt fløte. Mottaksplikten for smør, ost og fløte kan antas å være knyttet til produsenter som det ikke er praktisk mulig å kunne hente melk hos.

Tine har vist til at det for dem er ulovlig å benytte upasteurisert fløte/smør fra produsenter videre i TINEs produksjon og omsetning. Tine vedtok i 2007 at de skulle tilby produsentene av fjell- og gårdssmør frivillige avtaler for omlegging av driften, med sikte på at meierileveransene av fjell- og gårdssmør skulle opphøre fra 1.1.2010. I følge Tine er dette gjennomført etter planen.

I gjeldende regelverk er det kravspesifikasjonen for rå melk som p.t. gjelder for markedsregulators forsyningsplikt. Tine har ytret et ønske om at kravspesifikasjonen for rå melk ved forsyning av melk bør gjelde tilsvarende for markedsregulators mottak av melk. SLF/Omsetningsrådet har p.t. ikke tatt stilling til dette.

4.3.2 Praktiseringen av mottaksplikten

Skillet mellom Tine Råvare og Tine Industri

Tine Råvare ble etablert fra og med 2004 for å klargjøre skillet mellom Tine som aktør i markedsordningen for melk og som leverandør av melk til alle aktører i markedsordningen. Tine som råvareleverandør er siden betegnet som Tine Råvare. Skillet mellom Tine Råvare og Tine Industri er basert på en avtale mellom staten og Tine SA. SLF kontrollerer hvilke aktiviteter som tilligger TINE Råvare å ivareta og kostnadene ved disse. Likeledes overvåker SLF noteringsprisen som TINE Råvare benytter ved omsetning av rå melk til aktørene i markedsordningen for melk.

Tine Råvare har ansvaret for all håndtering av melk, fra gårdstank til noteringspunktet hvor melken omsettes til aktørene. Dette innebærer oppsamling av melk hos melkeprodusentene, kvalitetskontroll av melken og oppgjør for denne og for melkens kvalitet. Andre viktige oppgaver for Tine Råvare er inn- og overføringstransport frem til anlegget som skal ha melken samt fakturering ovenfor aktøren ut fra fastsatt noteringspris. Gjennom prisutjevningssystemet for melk mottar meieriselskaper som henter melk hos produsenter

innfrakttilskudd. Innfrakttilskuddet skal gi tilnærmet, men ikke full, kompensasjon for innfrakt av melk fra produsent til meieri.

Oppgjøret til melkeprodusentene gjøres av Tine Råvare avd. Produsentavregning som er lokalisert på flere steder i landet, mens administrasjonen er i Brumunddal.

Tine SA er markedsregulator for melk på vegne av alle melkeprodusentene og skal sikre avsetning av deres produkter ved å iverksette ulike reguleringstiltak som Tine SA skal ha dekning for. Avdeling for markedsregulering skal sørge for inndekning av Tines reguleringskostnader som godkjennes av Omsetningsrådet.

Kompensasjon knyttet til markedsreguleringsansvaret

For at markedsregulator skal kunne pålegges mottaksplicht fra primærprodusenter, også de som er tilknyttet andre meieriselskaper, må flere forutsetninger legges til grunn. Markedsregulator må ha kapasitet til å hente melk hos produsenter over hele landet, kunne foredle denne melka og evt. omsette/lagre melkeproduktene som blir produsert på bakgrunn av denne mottaksplichten

I melkesektoren gis det en egen godtgjørelse for kostnader markedsregulator har knyttet til å ha nødvendig kapasitet for å oppfylle reguleringsansvaret som følger av forsynings- og mottaksplichten og som ikke kompenseres på andre måter. Dessuten gis det dekning til nødvendig frakt av melk eller fløte til produksjon av reguleringsvare og til transport av reguleringsvare fra produksjonsanlegg til reguleringslagre og mellom reguleringslagre.

Når det gjelder melkepris til egne medlemmer i Tine, fremgår dette av § 7 i Tines vedtekter, der det bl.a. fremgår at Tine bygger på det prinsipp at det skal være lik melkepris for melk med samme kvalitet. Tines styre kan fastsette kriterier for:

- Prisvariasjon gjennom året for å sikre mer jevn tilførsel av melk
- Tillegg og trekk i pris knyttet til gjeldende kvalitets-, leverings-, og dokumentasjonskrav

Når det gjelder prisvariasjoner gjennom året, opererer Tine med tre geografisk inndelte prissoner. Innenfor hver sone er det tillegg til melkeprisen i måneder hvor det er ønskelig med mer melk, og trekk i melkeprisen resten av året. For geitmelk har Tine i tillegg en ordning med bonus for leveringsfri periode i noen områder. Dette gjelder en periode i året med liten geitmelksproduksjon. Av vedtektene § 6 fremgår det at et medlem i Tine har rett og plikt å levere til Tine all melk som medlemmet produserer, unntatt det som nyttes til eget bruk. Styret i Tine kan gi dispensasjon fra leveringsplikten, f.eks. ved småskalaforedling.

Avregningen av levert melk viser avregnet mengde med:

- Basispris fra Tine Råvare.
- Forskuddspris fra Tine Industri.
- Sesongvariasjon i pris, for å styre melkekurven gjennom året.
- Kvalitetsbetaling, inkl. KSL.
- Pristillegg for øko-melk.
- Ordinær etterbetaling, etter at årsregnskapet er avsluttet.
- Ekstraordinære trekk av forskjellige årsaker, f.eks. inndekning av kostnader i forbindelse med streik.

Kvalitet på varen

I møter med arbeidsgruppen har aktørene i melkesektoren vist til en sak som for en tid siden skapte noe debatt om tolkingen av mottaksplikten. I to tilfeller ble det oppdager salmonella i to besetninger. I det første tilfellet tok markedsregulator imot melken fra den aktuelle besetningen, og i etterkant gav markedsregulator informasjon om hvordan slik melk kan behandles på meieriet. Senere oppstod det nok et tilfelle hos den uavhengige aktøren. Den ønsket at markedsregulator også skulle ta i mot denne melken under henvisning til mottaksplikten og at markedsregulator har et bredere produktutvalg som inkluderer langtidslagrede produkter. Ved bruk av salmonellamelk til lagrede produkter, har en mulighet til å kontrollere at det ikke er salmonellabakterier igjen i sluttproduktet før det sendes ut i markedet. Markedsregulator avviste denne gangen å ta imot melken under henvisning til at de hadde gitt informasjon om hvordan slik melk skal behandles og ved å vise til at dette ikke kunne berøre mottaksplikten siden den uavhengige aktøren samtidig skulle ha levert melk under forsyningsplikten til det samme anlegget.

I etterkant av disse tilfellene har Omsetningsrådet endret sitt regelverk. *Retningslinjer for markedsregulering av melk og melkeprodukter* har nå en henvisning til Animaliehygieneforskriften (Forskrift 2008-12-22 nr 1624: Forskrift om særlige hygieneregler for næringsmidler av animalsk opprinnelse) og Næringsmiddelhygieneforskriften (Forskrift 2008-12-22 nr 1623: Forskrift om næringsmiddelhygiene) (tidligere Melkeforskriften). Saken er et eksempel på hvordan kvaliteten på melken kan bli et spørsmål for hvorvidt markedsregulator har mottaksplikt eller ikke.

4.3.3 Utvikling i sektoren med betydning for mottaksplikten

Tines markedsandel er noe redusert over tid, både mht førstelinjemottak og til produksjon av melkeprodukt. Andelen mottatt kumelk som Tine mottar fra sine produsenter er redusert fra 99,1 prosent i 2000 til 95,7 prosent i 2009, mens andelen melk som Tine anvender til egne melkeprodukter har gått ned fra 93 prosent til 82,4 prosent i 2009. Tine har også mottaksplikt på fjell- og gårdssmør (kumelk) og gårds- og seterost (geitemelk) fra primærprodusenter. Leveranser fra produsenter av fjell- og gårdsmør er betydelig redusert i perioden 2000 til 2009, og som tidligere nevnt opphørt fra 2010. Leveransene av gårds- og

seterost har falt bort i løpet av perioden. I følge rapporteringen til prisutjevningssordningen har det ikke vært rapportert leveranser av fløte fra produsent i perioden 2000 til 2009.

Når det gjelder mottak av melk fra leverandører tilknyttet andre meieriselskaper, har det vært snakk om relativt små kvanta, særlig etter at Q-meieriene startet med produksjon av ost (leieproduksjon hos Tine) for leveranse til Kavlis smelteoster.

4.3.4 Vurdering og oppsummering

Selv om det kan konstanteres at Tines konkurrenter på ferdigvaresiden, har styrket sin posisjon, har Tine på råvaresiden fortsatt en stor andel av melkeråvaretilgangen. Det andre meieriselskapet som mottar melk direkte fra produsentene, kan i tillegg regulere egen råvaretilgang på melk ved hjelp av sin osteproduksjon. Nevnte forhold i kombinasjon med kvotesystemet på melk og adgangen til å drive reguleringseksport av ost og smør, gjør at presset på mottakplikten i melkesektoren ikke oppleves å være særlig stort.

Innenfor melkesektoren finner det både spesialproduksjoner av melk (f.eks. Engfrisk) og håndtering av økologisk melk som potensielt kunne gi en utfordring for mottakplikten. Disse melkeklighetene får en høyere utbetalingspris fra Tine Råvare som går med til å dekke ekstrakostnader i råvarehåndteringen og som videresendes som høyere pris for Tine Industri og eventuelle andre kjøpere. Gruppen registrerer at Tines håndtering av dette ikke ser ut til å skape noen utfordringer for mottakplikten.

Gruppen registrerer at det har vært diskusjoner rundt kvalitetskrav på melkeråvaren som markedsregulator må ta imot i henhold til mottakplikten. De situasjonene som har oppstått har blitt taklet godt av partene, og regelverket er endret i etterkant.

Regelverket presiserer at markedsregulator har mottaksplikt på smør, men i praksis så er det kun fløte som markedsregulator tar imot. Det har ikke blitt reist spørsmål rundt prisen på den fløten som leveres.

4.4 Kornsektoren

Kornområdet skilte seg tidligere fra andre produksjoner ved at det fra 1929 til 2001 var statlig kjøpeplikt på korn produsert i Norge. Den statlige kjøpeplikten var nedfelt i Kornloven og innebar at alle kornprodusenter over hele landet fikk betalt etter de samme priser og vilkår. Denne ordningen ble fjernet i juli 2001 da dagens markedsordning for korn ble innført. Statens kjøp av korn til faste priser ble opphevet og erstattet med målpriser fastsatt i jordbruksavtalen. Markedsreguleringen ble lagt inn under Omsetningsrådet og pris- og markedsreguleringsansvaret ble lagt til Norske Felleskjøp (NFK). Det operative ansvaret er lagt til Felleskjøpet Agri. NFK har som markedsregulator ansvaret for å søke å ta ut målpris i samsvar med forutsetningene om at målpris skal kunne oppnås ved markedsbalanse.

4.4.1 Spesifikt regelverk for sektoren

Markedsreguleringsforskriften lyder som følger:

”§ 5-2-1. Mottaksplikt fra kornprodusent

Markedsregulator har mottaksplikt fra alle kornprodusenter. Mottaksplikten gjelder norskprodusert korn som leveres på felleskjøpsgruppens anlegg. Varen er berettiget den pris som gjelder på det aktuelle mottaksanlegg og på det tidspunkt leveransen finner sted.”

4.4.2 Praktiseringen av mottaksplikten

Siden 2001 har det skjedd vesentlige endringer i kornomsetningen. Det har skjedd en vertikal integrering der lokale mottak i stor grad samarbeider gjennom enten Felleskjøpet Agri SA, Norgesfôrkjeden eller Fiskå Mølle AS.

De strukturelle endringene i markedet har ført til fremveksten av grupperinger basert på produksjon av kraftfôr og matmel der hver gruppering søker å være mest mulig selvfor-synt med korn til eget forbruk og der tverrsalget mellom grupperingene er redusert.

Den vertikale integreringen kombinert med at det gjennomgående har vært underskudd av norsk korn og et marked preget av større etterspørsel enn tilbud, har resultert i en vedvarende konkurranse om å sikre seg leveranser fra kornprodusenter. Norske Felleskjøp konstaterer at det ikke har vært registrert problemer for kornprodusentene med å få levere korn til det mottaksanlegg de ønsker og at det ikke er levert korn på mottaksplikt.

Det har vært benyttet en rekke virkemidler for å sikre seg korn, deriblant avtaler om containertransport, leveringsavtaler, lagringsavtaler, bonusutbetaling, m.m. Av spesiell interesse i denne sammenheng er bruken av leveringsavtaler. Felleskjøpet benytter leveringsavtaler som har en struktur som minner om kvantumstillegget for gris.

Ved å inngå leveringsavtale oppnår produsenten følgende tillegg på avregningen:

- 25 – 150 tonn 2 øre/kg
- 150 – 300 ” 3 øre/kg
- 300 – 450 ” 4 øre/kg
- > 450 ” 5 øre/kg

Innretningen på leveringsavtalen har en struktur der store produsenter får en høyere pris enn små produsenter dersom de inngår leveringsavtale. Norske Felleskjøp har begrunnet tilleggene med gevinster ved å forskyve leveranser til etter innhøstingssesong samt at leveranser fra store produsenter gjennomgående skjer i større og mer kostnadseffektive partier.

Innretningen av leveringsavtalen har en klar struktureffekt overfor jordbruksforetakene. En stor produsent, med leveranser på f. eks. 500 tonn, vil ved å inngå leveringsavtale få utbetalt 25 000 kroner mer enn uten en slik avtale. En liten produsent som i lagrings-sesongen leverer 24 tonn i ett parti, vil imidlertid ikke kunne få noe tillegg, til tross for at også en slik innfrakt av korn vil gi Felleskjøpet en mer kostnadseffektiv leveranse. Av-talesystemet har derfor en strukturdifferensiering.

4.4.3 Utviklingen i sektoren med betydning for mottaksplikten

Det har vært gjennomført markedsregulering på kornområdet enkelte år. Det er benyttet to tiltak, enten omklassifisering av matkorn til fôrkorn eller overlagring av korn til neste sesong.

Dette har ikke resultert i problemer for kornprodusenter med hensyn til levering, men Norkorn reiste som en problemstilling at innretningen på den dobbelte mottaksplikten er slik at den ikke kan benyttes med unntak av i innhøstningsperioden. Årsaken er først og fremst knyttet til at den pris som tilbys ved bruk av dobbelt mottaksplikt i lagringsperioden vil innebære at salget vil skje med tap for selger. Norkorn hevder at dette innebærer en økt risiko for uavhengige aktører og svekker deres konkurranseevne.

4.4.4 Oppsummering

- Økt vertikal integrering – kraftfôrprodusentene dominerer omsetningen
- Vedvarende konkurranse om å sikre seg kornleveranser har resultert i bruk av tilleggsytelser. Leveringsavtaler har en struktur som tilsvarer puljetillegg for gris.
- Det har ikke forekommet leveranser på mottaksplikt i markedsordningens levetid.

4.5 Grøntsektoren

Markedsreguleringen på grønntsektoren omfatter poteter og epler. Potet- og spesielt epleproduksjonen, er preget av store avlingsvariasjoner. Markedsregulerende tiltak er derfor nødvendig for å legge grunnlaget for en rimelig stabilitet i inntektene for produsentene og for tilførsel til forbruker. Epleproduksjonen er dessuten av stor betydning i enkelte områder.

Gartnerhallens funksjon som markedsregulator i grønntsektoren ble etter vedtak i Omsetningsrådet avvirket fra og med 1.7.2000. Fra den tid ble det heller ikke knyttet mottaks- eller forsyningsplikt til omsetning av grønntvarer. Bakgrunnen var den strenge oppdelingen av førstehåndsomsetningen mellom grossistgrupperingene. Det er innen grønntsektoren at den vertikale integrasjonen i verdikjeden er mest utviklet.

Ansvar for markedsreguleringen ligger nå til Grønntprodusentenes Samarbeidsråd (GPS).

Det er et svært avgrenset sett av virkemidler som er aktuelle og et relativt begrenset kvantum som inngår i reguleringstiltakene for disse produktene.

Markedsreguleringen innen grønnt består av:

- Informasjons- og opplysningsvirksomhet om frukt, grønnsaker og matpotet i regi av Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker (OFG).
- Faglige tiltak og produsentrettet rådgiving: GPS, fruktlagerinspektør og markedsopplysning (Økern torvhall).
- Avsetningstiltak for eple (reguleringslagring og fabrikklevering) og matpotet.

Midlene til avsetningstiltak, faglige tiltak og opplysningsarbeid i hagebrukssektoren kommer i hovedsak fra bevilgninger over jordbruksavtalen og er avsatt på kap. 1150 post 70.11 i statsbudsjettet.

4.6 Dobbel mottaksplikt

4.6.1 Innledning

For de fleste sektorene er det regelverk som omhandler den såkalte doble mottaksplikten. Den doble mottaksplikten omhandler leveranser fra uavhengige aktører til markedsregulator. Hovedformålet er å sikre primærprodusentene leveringsmuligheter selv om de ellers leverer til andre markedsaktører enn markedsregulator. Dette er tydeliggjort blant annet på kjøtt- og eggsektoren gjennom regelverksbestemmelser om at den doble mottaksplikten bare gjelder når det gjennomføres reguleringsaktiviteter som for eksempel eksport. Det er også problemstillinger knyttet til dobbel mottaksplikt som berører konkurranse-situasjonen i den enkelte sektor. Dette gjelder blant annet den doble mottakspliktens funksjon som sikkerhetsnett for uavhengige aktører og markedsregulators mulighet til egen risikoreduksjon som følge av rollen som markedsregulator.

De konkurransemessige konsekvenser i omsetningsleddet som følge av dobbel mottaksplikt, kan ha stor prinsipiell og praktisk betydning. Problemstillinger knyttet til dette håndteres løpende av Omsetningsrådet og faller i denne sammenheng utenfor rammene av arbeidsgruppens arbeid.

I det følgende gjøres likevel en gjennomgang av de innspill til den doble mottaksplikten som har kommet frem i forbindelse med forarbeidet til denne rapporten, men de vurderinger som gjøres er i hovedsak knyttet til den doble mottakspliktens rolle som supplement for å sikre primærprodusentene et robust sikkerhetsnett.

4.6.2 Kjøttsektoren

Ut over den generelle bestemmelsen i rammeforskriften om mottaksplikt fra primærprodusent, er det under visse betingelser mottaksplikt fra uavhengige aktører for storfe. Dersom det brukes reguleringsmidler til eksport av storfekjøtt, skal markedsregulator i forhold til nærmere bestemmelser pålegges mottaksplikt på innenlands produsert storfekjøtt fra uavhengige aktører.

Markedsordningen for storfe er basert på den såkalte volummodellen, dvs. regulerings-tiltakene for storfekjøtt kan bare omfatte nærmere fastsatte maksimumkvanta. De andre kjøttslagene er ikke omfattet av volummodellen.

Markedsregulator har ikke dobbel mottaksplikt for gris og lam. Markedsregulator kan legge vareoverskudd inn på reguleringslager og få dekket pristap ved fall i markedspris. Det kan diskuteres om også øvrige markedsaktører i sektoren bør få adgang for kompensasjon for pristap, da avgrenset til et kvantum tilsvarende deres respektive andeler av overskuddet i totalmarkedet. Gruppen finner imidlertid at det ligger utenfor sitt mandat å

vurdere denne problemstillingen. For å avgjøre om dobbel mottaksplikt bør innføres for kjøtt, må det gjennomføres en helhetlig vurdering av markedsreguleringen og konkurranseforholdene innen førstehåndsomsetningen i sektoren.

4.6.3 Eggsektoren

Av rammeforskriften fremgår det at: ”*Vedtak om markedsregulators mottaksplikt for egg og eggehvite fra uavhengige aktører, skal sikre avsetningsadgang for alle primærprodusenter.*” Rammeforskriften har videre bestemmelser om når markedsregulator har mottaksplikt, og til hvilke vilkår denne skal utøves. Omsetningsrådet har i tillegg gitt noen utfyllende bestemmelser til praktiseringen primært knyttet til vare og pris.

Bestemmelsens begrensning om når mottakplikten inntreffer har imidlertid vist seg å være vanskelig å praktisere i henhold til intensjonen, og LMD og sekretariatet for Omsetningsrådet jobber med mulighetene for en endring.

Nortura har skriftlig tatt opp med Omsetningsrådet at dagens praktisering av dobbel mottaksplikt er problematisk. Problemstillingen berører primært konkurranseforholdene i omsetningsleddet og den risikooverføring uavhengige eggpakkerier kan gjøre til Nortura. Problemstillingen ligger i hovedsak utenfor arbeidsgruppens mandatsområde. I dag kan det synes som markedsordningen for egg har en ikke-eksisterende mottaksplikt for primærprodusenter med en fungerende mottaksplikt for leveranser fra uavhengige leverandører.

4.6.4 Melkesektoren

I melkesektoren har markedsregulator mottaksplikt på smør produsert av andre meieriselskaper så lenge det brukes reguleringsmidler til eksport av smør. Dette har også hatt sammenheng med at fløte som går til smør har en lavere verdi i prisutjevningsordningen enn andre anvendelser av fløten. Etter hva vi kjenner til har det meste av melkefett fra andre meieriselskaper som er levert til Tine i perioden fra markedsordningen startet opp i 1997 til nå, vært levert som fløte. I en periode mens Synnøve Finden selv produserte smør, leverte de sitt overskudd av smør til Tine. Kvanta som Tine mottar i henhold til mottakplikten av smør (fløte etter avtale) rapporteres ikke inn til SLF. Formelt er fløte som Tine kjøper fra andre meieriselskaper kjøpt ut fra rent foretningmessige forhold og ikke under mottakplikten. Dette er en praktisk tilnærming til det faktum at Tine hadde hatt mottaksplikt på denne fløten dersom de andre meieriselskapene hadde kjernet den til smør. I prisutjevningsordningen for melk er det regulerte smør- og fløtepriser. Tine har så langt valgt å benytte fløteprisen fra prisutjevningsordningen i forbindelse med kjøp av fløte fra andre aktører.

4.6.5 Kornsektoren

Det følger av de generelle bestemmelsene om mottaksplikt at markedsregulator har mottaksplikt på korn fra alle produsenter til samme priser og vilkår. Under nærmere bestemte forutsetninger gjelder mottakplikten også for korn fra andre kornkjøpere (dobbel kjøpeplikt).

Den doble mottakspликтens hovedfunksjon er å sikre en fungerende mottakspликт for korn fra primærprodusenter som normalt leverer til andre kornkjøpere enn markedsregulator.

Norkorn har i forbindelse med arbeidsgruppens gjennomgang pekt på to problemer med dagens regelverk for dobbel mottakspликт på korn:

- *Pris:* Det er fastsatt at den doble mottakspликтen gjelder for perioden 1. oktober – 15. april, og at markedsregulators pris ikke skal overstige målpris for varen. Norkorn viser til at i hele perioden ligger oppnådd engrospris erfaringsvis over målpris, slik at den doble mottakspликтen dermed får begrenset verdi.
- *Periode:* Norkorn viser til at de per 15. april har for liten oversikt over markeds-situasjonen til å evaluere om dobbel mottakspликт er et aktuelt alternativ.

Gruppen finner at det ligger utenfor sitt mandat å vurdere disse problemstillingene. For å avgjøre om regelverket for dobbel mottakspликт bør endres for kornsektoren, må det gjennomføres en helhetlig vurdering av markedsreguleringen og konkurranseforholdene innen førstehåndsomsetningen i sektoren.

5 Drøfting

5.1 Nærmere om grunnlaget for drøftingen

Forskriftene for markedsregulering regulerer i dag mottakspликтen ut fra forholdet mellom medlemmer og ikke-medlemmer av samvirket. Øvrige leveringsbetingelser har i stor grad vært håndtert ut fra ulovfestet og sedvanebasert praksis, forankret i samvirkeprinsippene.

Mottakspликтen knyttet til markedsreguleringssystemet har heller ikke tidligere vært utførlig utredet. Arbeidsgruppas gjennomgang av aktuelle kilder viser gjennomgående at mottakspликтen er tatt for ”gitt” som en av de grunnleggende plikter og forutsetninger som følger rollen som markedsregulator, og som videre er tatt for ”gitt” fordi reguleringen utføres av samvirker. Ut over dette har arbeidsgruppen ikke kunnet framskaffe noen mer grunnleggende drøftinger av innholdet i mottakspликтen.

Hovedproblemstillingen for arbeidsgruppen er at markedsregulators ”mottakspликт” vanskelig kan forstås uavhengig av de samlede priser og betingelser som tilbys ved mottak av varen. Det er vel kjent at det på noen områder også historisk har vært til dels betydelige forskjeller i priser og betingelser for ulike produsenter, både geografisk og etter størrelse på leveranse. Utviklingen i de senere årene, først og fremst for kjøtt- og eggsektoren, har imidlertid gitt en slik grad av ulikheter i betingelser at innholdet i markedsregulators ”mottakspликт” i en helt annen grad enn før har blitt satt på spissen.

Selv om det er variasjoner mellom områder, har det alt overveiende blitt vesentlig økt konkurranse om råvaren mellom aktørene i førstehåndsomsetningen. Et dominerende trekk

er også økt grad av vertikal integrasjon i matvarekjeden og satsing på egne merkevarer i detaljistleddet. Større grad av prisdifferensiering overfor ulike produsentgrupper har i økende utstrekning blitt et virkemiddel i konkurransen mellom markedsaktørene.

For å følge opp Stortingets mål for landbrukspolitikken er det gjennom jordbruksavtalen lagt vesentlig vekt på utjevning av inntektsmulighetene mellom produsenter, både ut fra størrelse og geografisk lokalisering. Den distriktpolitiske målsettingen og ønsket om et ”aktivt landbruk over hele landet” har i flere tiår vært sterkt vektlagt i norsk landbrukspolitikk. Utjevning av inntektsmuligheter og samhold har også vært sterkt vektlagt av næringen selv og videre blitt sett som et uttrykk for viktige samvirkeprinsipper.

Samtidig viser arbeidsgruppens gjennomgang at forskjellene i priser og betingelser på noen områder i de senere år har fått et klart større omfang enn utjevningstiltakene over jordbruksavtalen. Den samlede effekten av utviklingen i markedet, som har gått i en retning, og effekten av budsjettiltak over jordbruksavtalen som søker å ivareta andre hensyn, er derfor i dag annerledes enn det som følger av målene for norsk landbrukspolitikk. Dette gjelder først og fremst for svinekjøtt og egg.

Samvirkeloven bygger i stor grad på vedtekter i eksisterende samvirkeforetak, gjeldende rettspraksis og forvaltningspraksis. Dette gjør at den nye loven i relativt liten grad har påvirket drift og rammebetingelser for eksisterende samvirkebedrifter. Loven regulerer imidlertid bruk av medlemskapitalkonti, andelsinnskudd og gjennomføring av etterbetaling til medlemmer. Bruken av disse kapitalinstrumentene må vurderes i forhold til mottaksplikten. Videre gir likhetsprinsippet i lovens § 17 føringer som vil kunne ha relevans for vurderingen av markedsregulators adgang til prisdifferensiering overfor produsent.

Som nevnt regulerer LMDs og Omsetningsrådets regelverk mottaksplikt kun ut fra forholdet mellom medlemmer og andre produsenter som leverer til markedsregulator. Ut fra mandatet og gjennomgangen foran, har arbeidsgruppen lagt opp til en både videre og mer prinsipiell drøfting av mulig forståelse og innhold i markedsregulators mottaksplikt.

5.2 Skillet mellom medlemmer og andre leverandører

Dagens bestemmelser om mottaksplikten sier at markedsregulator, for leveranser til samme anlegg og tidspunkt, ikke kan diskriminere mellom egne leverandører/medlemmer og andre/ikke-medlemmer når det gjelder pris- og leveransebetingelsene på råvareleveranser under mottaksplikten. Det kan imidlertid være noe uklart hvordan samvirker skiller mellom verdiskaping fra råvareleveransen, kapitalen eller industrivirksomheten. Samvirkeloven og landbrukspolitiske reguleringer er med på å sette rammene for hvor transparent systemet er.

På meierivareområdet skilles det mellom utbetaling fra Tine Råvare og Tine Industri. De som leverer til Tine Råvare under mottaksplikten, får utbetalt råvareverdien som Tine Råvare utbetaler, men får ikke forskudd eller etterskudd på utbetalingen fra Tine Industri. Gruppen anser at dette er forenlig med mottaksplikten fordi en gjennom reguleringen har

skilt tydelig mellom råvarepris (som er omtalt i mottaksplikten) og avkastningen av industrien/kapitalen. Uavhengige leverandører får dermed like betingelser for råvarene de leverer til markedsregulator.

Flere markedsregulatorer praktiserer imidlertid etterbetaling basert på medlemmenes omsetning med foretaket. Samvirkeloven presiserer at bare medlemmer har krav på slik etterbetaling i form av disponering av overskudd.

Her kan det likevel være uklarhet i forhold til mottaksplikregelverket. I den grad etterbetalingen er generert av råvareinnsatsen, mener arbeidsgruppen at også ikke-medlemmer skal kunne motta denne betalingen. I den grad etterbetalingen er knyttet til kapitalen eller verdiskapingen i industridelen av selskapet, mener arbeidsgruppen at man ikke kan innfortolke at ikke-medlemmer har krav på etterbetaling.

Reguleringen av melkesektoren, gjennom å skille Tine Industri og Tine Råvare, gir et transparent system som gir tydelige skiller i forhold til mottaksplikt og leveringsbetingelser. Arbeidsgruppen har vurdert om dette også kunne være en hensiktsmessig løsning for andre sektorer. Et administrativt og regnskapsmessig skille mellom eksempelvis "Nortura Råvare" og "Nortura Industri" kunne tydeliggjort hvilke leveringsbetingelser som er knyttet til råvaren og dermed gjelder for ikke-medlemmer som leverer under mottaksplikten. Arbeidsgruppen viser til at det vil i så fall kreve en mer omfattende utredning. Av ulike grunner er modellen for meierivareområdet ikke uten videre direkte overførbar til andre sektorer.

Arbeidsgruppen vil imidlertid generelt påpeke at Norturas engrospris (målpris) i prinsippet skal ta opp i seg alle kostnader fram til målprispunktet (slakting, transport m.v.), men ikke kostnader ut over dette, som for eksempel kostnader som oppstår i videreforedlingen. Videre skal råvaredelen av Nortura prinsipielt være en "non-profit"-virksomhet for å sikre produsentene en høyest mulig utbetalingspris. Riktig kalkulte kostnader knyttet til slakte-/råvaredelen vil bidra til å sikre en riktig utbetalingspris til produsent, klargjøre begrepet "likebehandling mellom medlemmer og ikke-medlemmer" i forhold til mottaksplikten og bidra til mer like konkurransevilkår mellom Nortura og uavhengige aktører.

For høye kostnader på råvareleddet fra Nortura, vil kunne generere en avkastning i råvarehåndteringen som bidrar til at uavhengige aktører som kjøper råvare, må betale en for høy råvarepris og dermed får sine marginer presset på en konkurransevridende måte i konkurransen mot Nortura. Det vises for øvrig til omtalen av Norturas kalkyle "Nettonoteringen" i kap. 5.3.

I henhold til regelverket for mottaksplikt har en leverandør som ikke er medlem i samvirket, krav på lik godtgjøring for levert råvare på det aktuelle tidspunkt leveransen finner sted. Markedsregulator på kjøtt har i dag generelle klasse- og kvalitetstillegg samt generelle effektivitetstillegg som både gis til medlemmer og til ikke-medlemmer. Denne praksisen er dermed i samsvar med mottaksplikten. Nortura har imidlertid også spesielle tillegg for fleksibilitet og forutsigbarhet som kun gis til medlemmer, som kvantumstillegg, skyvetillegg på storfe og sesongtillegg på lam. Disse tilleggene inngår som en del av

betingelsene knyttet til råvaredelen av Nortura, der medlemmer og ikke-medlemmer skal behandles likt. Arbeidsgruppen mener at disse betingelsene derfor kan være i strid med mottakspliktregelverket.

Etter samvirkeloven § 27 er etterbetaling, dvs. utdeling av årsoverskudd ut fra omsetningen med hver enkelt leverandør, forbeholdt medlemmene. I den grad slik etterbetaling knytter seg til markedsregulators råvarehåndtering, vil dette kunne komme i konflikt med mottakspliktens krav til like vilkår. Arbeidsgruppen har merket seg at det for råfisklagene er unntak i loven for å kunne gi etterbetaling også til de som ikke er medlem av et råfisklag. Dette er et eksempel på at det er mulig å oppnå unntak fra lovens bestemmelser på dette området.

For eggproduksjon har Nortura avtaletillegg og flere andre ytelser som kun gis til medlemmer. Arbeidsgruppen anser at dette ikke er i tråd med mottakspliktens bestemmelser. Avtaletillegget hindrer i praksis at det kan være økonomisk interessant for ikke-medlemmer å levere under mottaksplikten.

Nortura har vist til at da Omsetningsrådets bestemmelser om mottaksplikten ble utarbeidet, så ble alle som leverte til Nortura, håndtert som medlemmer. Med en slik praktisering av åpent medlemskap, fikk ikke skillet i betingelser mellom medlemmer og ikke-medlemmer noen reell betydning.

Selv om dette i og for seg ikke er i samsvar med regelverket, kan arbeidsgruppen i utgangspunktet ha forståelse for dette synet. Det forutsetter imidlertid at alle som leverer til markedsregulator blir medlemmer i samvirket. En slik tilnærming blir mer problematisk når kravene til medlemskap skjerpes. Det er i dag ikke lenger noen automatisk innmelding ved leveranser, og dette gir et økende behov for en avklaring av rettighetene til ikke-medlemmer. Et robust regelverk for mottaksplikt kan derfor ikke bygge på en forutsetning om medlemskap.

Arbeidsgruppen viser for øvrig til det ansvaret Omsetningsrådet har for å følge opp eget regelverk for mottaksplikt, når det gjelder likebehandling av medlemmer og andre leverandører.

Når det gjelder individuell egenkapital i landbrukssamvirket, registrerer gruppen at vedtektene til flere av markedsregulatorene er endret. Det stilles for eksempel høyere krav enn tidligere om å betale inn andelsinnskudd for å bli medlem. Den renteavkastningen som medlemmer får av dette innskuddet, er knyttet direkte til innbetalingen av kapital. Renteavkastningen har dermed ikke noen kobling til råvareleveransen, og er slik sett mottaksplikten uvedkommende. Avkastning på felleskapital i Nortura som avsettes på medlemskonti representerer heller ikke noe problem i forhold til likebehandling så fremt overskuddet i Nortura opparbeides i videreforedlingen og ikke i råvaredelen.

5.3 Adgangen til differensiering av leveringsbetingelser

I kap. 5.1 er det redegjort for behovet for en gjennomgang av markedsregulators differensiering av leveringsvilkår overfor ulike produsentgrupper. Markedsregulators ”mottakspåkt” kan vanskelig forstås eller gi mening, uavhengig av de samlede priser og betingelser som tilbys ved mottak av varen.

Konkurransen om råvarene fra jordbruksforetakene har økt i alle sektorene med markedsregulering, men mer på noen områder enn for andre. Det har blitt etablert større foretak med økt konkurranseevne utenom samvirket gjennom bl.a. fusjoner av uavhengige aktører. Økt grad av vertikal integrasjon og egne merkevarer har bidratt til større samlet markedsandel for de uavhengige aktørene.

Etableringen av konsern i landbrukssamvirket har lagt til rette for og har nok også blitt forstått, som et grunnlag for utjevning av tidligere regionale prisdifferanser. I tidligere deler av rapporten har arbeidsgruppen imidlertid vist at det de siste årene har utviklet seg omfattende forskjeller i priser og betingelser på noen områder. Denne differensieringen er først og fremst knyttet til størrelse på leveransene, men den gir indirekte også betydelige geografiske variasjoner.

Markedsregulator vektlegger behovet for prisdifferensiering ut fra målet om å opprettholde sin konkurranseevne i markedet. I kap. 3.3.3 framgår det at markedsandelene til markedsregulator har blitt redusert for kjøtt og melk, mens de har økt for egg og korn. Tabell 3 og 4 viser at det for samme produkt kan være store regionvise forskjeller i markedsregulators markedsandeler.

Omfanget av prisdifferensiering varierer vesentlig mellom sektorene med markedsregulering, noe som bl.a. skyldes ulike rammevilkår og konkurranseforhold i markedene. Innenfor melkesektoren legger Tine alt overveiende likebehandling til grunn, og det er i utgangspunktet ikke prisdifferensiering etter struktur eller region. Gjennomgangen i kap. 4 viser at Felleskjøpet opererer med kvantumstillegg for korn, og at Nortura har omfattende differensiering særlig for svinekjøtt og egg. Nortura har videre etablert et prøveprosjekt i deler av landet med regionalisering av prissettingen for storfekjøtt.

Arbeidsgruppen har vurdert markedsregulators prisdifferensiering knyttet til forskjell i produksjonsomfang og leveringsmønster. Prosentangivelsen nedenfor er et uttrykk for spredningen mellom laveste og høyeste prisnivå:

- Korn: 2-3 % (hvis under 50 eller over 900 daa)
- Kjøtt: 5-7 % på svin
- Egg: 7-8 %
- Melk: ingen

Gjennomgangen i kap. 4.1 viste at prisdifferensieringen for gris i første halvår 2010 ville gi en samlet merbetaling på 180.000 kroner på årsbasis for en besetning på størrelse med grense for konsesjonsfri drift. Ut fra nåværende prisdifferensiering er merbetalingen

reduisert til om lag 100.000 kroner på årsbasis. Dette er likevel i begge tilfeller økonomiske størrelser som må sies å være nokså avgjørende for produsentenes økonomi.

Mye av motivasjonen for den tiltakende prisdifferensieringen er som nevnt økt konkurranse mellom markedsaktørene om leveransene fra jordbruksforetakene. Økt konkurranse om råvaren kan i seg selv gi positiv effekt gjennom bl.a. samlet sett bedre inntektsmuligheter for primærprodusentene. Det må likevel stilles spørsmål ved hvordan markedsregulators prisdifferensiering etter struktur og region virker inn på fordelingen av verdiskapingen i landbruket.

I Stortingsmelding nr. 19 (1999-2000) er det vist til at formålet med markedsreguleringen i jordbruket ikke bare er å bidra til sikkerhet for avsetningsmuligheter, men også ”*Stabilisere prisene for produsentene og bidra til noenlunde ens priser over hele landet*”. Stor grad av prisdifferensiering etter struktur og region fra markedsregulator vil ikke samsvare med dette målet.

I regjeringens politiske plattform for 2009-2013 er det nedfelt at en ”*skal sikre et landbruk med variert bruksstruktur over hele landet gjennom en klar distriktsprofil...*”. Gjennom vesentlig bedre betaling til jordbruksforetak med stort produksjonsomfang, vil struktur-differensieringen bidra til en utvikling hvor mer av totalproduksjonen skjer på større bruk. Differensiering av leveringsvilkår etter struktur vil i tillegg styrke landbruket i de områder av landet hvor man har størst andel jordbruksforetak med stort produksjonsomfang, som Jæren og deler av Østlandet og Trøndelag.

Variasjoner i den løpende konkurransen kan også tenkes å gi store og til dels raske endringer i markedsregulators prisdifferensiering. Uten noen rimelig avgrensning av adgangen til prisdifferensiering innenfor rammen av mottaksplikt og markedsregulering, vil den til enhver tid gjeldende konkurransesituasjon i stor grad kunne komme til å avgjøre mulighetene for å nå målene i landbrukspolitikken.

Arbeidsgruppen tar som sitt videre utgangspunkt at markedsregulator med mottaksplikt fortsatt må kunne drive prisdifferensiering. Et utgangspunkt for vurderingen må også være at markedsregulator fortsatt skal ha tilstrekkelig mulighet til å gi viktige prissignaler som oppfølging av prognosearbeid.

Det videre spørsmålet er knyttet til i hvilket omfang og i hvilke former prisdifferensiering bør kunne finne sted og samtidig anses å være forenlig med mottakplikten. Et viktig og prinsipielt utgangspunkt bør være å unngå vilkårlighet og fravær av åpenhet og innsynsmuligheter.

Selv om konkurransesituasjonen og andre rammevilkår for markedsregulator varierer mellom sektorene, mener gruppen at det i størst mulig grad bør utarbeides generelle bestemmelser som er felles for alle sektorene med markedsregulering.

I samvirkeloven § 17 stilles det krav om at ”samvirkeforetak skal behandle alle medlemmer likt”, og at forskjellsbehandling krever ”saklig grunn”. Av bestemmelsen framgår at den i utgangspunktet bare regulerer forhold mellom medlemmer, mens prisdifferensiering etter struktur og region gjelder alle produsenter, både medlemmer og andre leverandører.

Samvirkeloven i seg selv vil ikke kunne utgjøre noe hjemmelsgrunnlag for regulering av markedsregulators handlingsrom for differensiering av priser og leveringsbetingelser mellom leverandører. Arbeidsgruppen legger imidlertid til grunn at prisdifferensiering ut fra kostnadsbetingede hensyn både vil være i samsvar med kravet i § 17 om saklig grunn og samtidig fullt ut forenlig med mottaksplikten. Det bør videre legges til grunn at markedsregulator klart kan dokumentere omfanget av slike hensyn.

Fra markedsregulator har det vært hevdet at også andre hensyn, som hensynet til å opprettholde markedsandeler, må kunne defineres som ”saklig grunn”. Arbeidsgruppen er enig i dette ut fra en ren lovforklaring, men konstaterer at å la markedsregulator selv avgjøre hva som til en hver tid oppleves som ”saklig grunn”, ville innebære å overlate til markedsregulator selv å avgjøre hva som er innholdet i mottaksplikten.

Etter Hovedavtalen og samarbeidsavtalen, jf. kap. 3.3.2, er jordbruksorganisasjonene gjennom landbrukssamvirket ansvarlig for å følge opp tiltak fastsatt i jordbruksavtalen. I dag ligger det i dette ansvaret at markedsregulator skal oppnå prisuttak i samsvar med målpris, inkl. bruk av markedsreguleringstiltak som et virkemiddel i denne sammenheng.

Arbeidsgruppen anser at det kan være et egnet tiltak med sikte på større grad av likebehandling mellom produsenter at partene i jordbruksoppgjøret fastsetter at markedsregulator skal framlegge sine prisbetingelser overfor jordbruksforetakene for partene i forkant av jordbruksforhandlingene. Etablering av en hjemmel for dette kan fastsettes ved å ta inn krav om slik framlegging i jordbruksavtalen. Som nevnt over er landbrukssamvirket gjennom Hovedavtalen og samarbeidsavtalen ansvarlig for å følge opp tiltak fastsatt i jordbruksavtalen. Partene kan eventuelt følge opp aktuelle problemstillinger videre under jordbruksforhandlingene.

Ved framleggelsen av sin prispolitikk for avtalepartene, må markedsregulator klargjøre i hvor stor grad prisdifferensieringen er basert på hhv. kostnadsbetingede og eventuelle andre hensyn. Arbeidsgruppen vil imidlertid vise til en økende grad av prisdifferensiering innen flere sektorer. Etter gruppens vurdering er dette utfordrende sett i forhold til mottaksplikten innhold og de landbrukspolitiske målene. Arbeidsgruppen mener derfor at markedsregulator bør framlegge sine prisbetingelser for partene i forkant av jordbruksforhandlingene. Noe av den informasjon som legges fram for avtalepartene kan være av bedriftssensitiv karakter, og må derfor behandles i henhold til dette, jmfør § 2-5 i Hovedavtalen for jordbruket. Partene kan eventuelt følge opp aktuelle problemstillinger videre under jordbruksforhandlingene.

Arbeidsgruppen er videre kjent med Norturas selvkostkalkyler, ”Nettonoteringen”, for beregning av en basispris til produsent med grunnlag i målprisene. Arbeidsgruppen mener å ha fått indikasjoner på at kostnadselementene i kalkylene er for lite oppdatert.

Arbeidsgruppen vil understreke behovet for at markedsregulator til enhver tid har gode og oppdaterte kalkyler og som bl.a. kan gi et mest mulig riktig bilde av verdiskapingen for de ulike deler av verdikjeden fram til målprispunktet. I den grad kostnadskalkylene i dag opererer med for høye kostnader, vil beregnet basispris for slakt bli for lav. Dette kan i neste omgang også være noe av forklaringen til utviklingen de senere årene med mange ulike og lite transparente pristillegg. Arbeidsgruppen kan vanskelig se at denne utvikling-

en i seg selv er tjenlig verken for produsentene, markedsregulator eller for øvrige markedsaktører.

Gjennomgang av dette forholdet bør også inngå i markedsregulators framlegging av sin prispolitikk for jordbruksavtalepartene.

Arbeidsgruppen har for øvrig vurdert et mulig alternativ med fastsetting av mer bestemte kriterier for markedsregulators handlingsrom for prisdifferensiering, innenfor rammen av markedsregulering og mottaksplikt. Ut fra en samlet vurdering av tiltakets art og av administrative konsekvenser anser arbeidsgruppen dette alternativet som mindre hensiktsmessig.

Gjennomgangen i kap. 4 av markedsregulators praktisering av mottaksplikten, viser at produsentene kan stå overfor et komplekst og sammensatt prisbilde, spesielt innenfor kjøtt- og eggsektoren. Mange ulike tillegg på basispris, som ofte varierer gjennom året, innebærer at det for produsent kan være vanskelig å oppnå en tilfredsstillende oversikt over det samlede utslaget av hver markedsaktørs leveringsbetingelser. Arbeidsgruppen mener at bransjen selv, og spesielt markedsregulator, med fordel bør etablere mer transparente prisbetingelser.

5.4 Anbefalinger

Etter dagens bestemmelser om mottaksplikten skal markedsregulator ikke diskriminere mellom egne leverandører/medlemmer og andre/ikke-medlemmer når det gjelder pris- og leveransebetingelsene på råvareleveranser. Gjennomgangen av praktiseringen av mottaksplikten har vist at det er pristillegg som kun gis til medlemmer. Arbeidsgruppen vil vise til det ansvaret Omsetningsrådet har for å følge opp eget regelverk for mottaksplikt, når det gjelder likebehandling av medlemmer og andre leverandører.

Samvirkeoven regulerer i dag at etterbetaling kun skal utbetales til medlemmene. Arbeidsgruppen har merket seg at det for råfisklagene er unntak i loven for å kunne gi etterbetaling også til de som ikke er medlem av et råfisklag. Dette er et eksempel på at det er mulig å oppnå unntak fra lovens bestemmelser på dette området.

Konkurransen om råvarene fra jordbruksforetakene har økt i alle sektorene med markedsregulering. For å kunne opprettholde muligheten til å drive effektiv markedsregulering er det viktig at markedsregulator har en høy markedsandel i produsentmarkedet. Markedsregulator har understreket betydningen av adgang til prisdifferensiering som virkemiddel for å kunne oppnå dette. Arbeidsgruppen vektlegger at landbrukssamvirket skal ha en tilstrekkelig evne til å gjennomføre sitt ansvar som markedsregulator.

Arbeidsgruppens flertall vil imidlertid vise til den økende grad av prisdifferensiering innen flere sektorer, og at dette er utfordrende sett i forhold til mottaksplikten innhold og de landbrukspolitiske målene. Arbeidsgruppens flertall mener derfor at markedsregulator bør framlegge sine prisbetingelser for partene i forkant av jordbruksforhandlingene. Noe av den informasjon som legges fram for avtalepartene kan være av bedriftssensitiv

karakter, og må derfor behandles i henhold til dette, jmfør § 2-5 i Hovedavtalen for jordbruket. Partene kan eventuelt følge opp aktuelle problemstillinger videre under jordbruksforhandlingene.

Ved framleggelsen av sine prisbetingelser rettet mot jordbruksforetakene for avtalepartene, er det viktig at markedsregulator klargjør i hvor stor grad prisdifferensieringen overfor leverandør/eier er basert på hhv. kostnadsbetingede og eventuelle andre hensyn. Arbeidsgruppen er videre kjent med Norturas selvkostkalkyler, ”Nettonoteringen”, for beregning av en basispris til produsent med grunnlag i målprisene. Arbeidsgruppen mener å ha fått indikasjoner på at kostnadselementene i kalkylene er for lite oppdatert. Arbeidsgruppen vil understreke behovet for at markedsregulator til enhver tid har gode og oppdaterte kalkyler og som bl.a. kan gi et mest mulig riktig bilde av verdiskapingen for de ulike deler av verdikjeden fram til målprispunktet. I den grad kostnadskalkylene i dag opererer med for høye kostnader, vil beregnet basispris for slakt bli for lav. Dette kan i neste omgang også være noe av forklaringen til utviklingen de senere årene med mange ulike og lite transparente pristillegg. Arbeidsgruppen kan vanskelig se at denne utviklingen i seg selv er tjenlig verken for produsentene, markedsregulator eller for øvrige markedsaktører. Arbeidsgruppen vil videre peke på at bransjen med fordel bør etablere mer transparente prisbetingelser.

Gruppens medlem fra FAD støtter overnevnte forslag ut fra følgende grunnlag:

”Det er grunnleggende positivt at konkurransen om råvarene fra jordbruksforetakene har økt. Det er ikke unaturlig at markedsregulators prissetting tilpasses konkurransesituasjonen. FADs medlem kan likevel akseptere forslaget om at markedsregulator bør framlegge sine prisbetingelser i forkant av jordbruksforhandlingene. Dette medlem legger til grunn at forslaget kan føre til at markedsregulator legger visse, men ikke sterke, bånd på seg mht. graden av prisdifferensiering. Forslaget vil ikke gjøre det vanskeligere for andre aktører å konkurrere med markedsregulator om leveranser fra jordbruksforetakene. Dette medlem legger til grunn at det heller ikke i framtiden er aktuelt at jordbruksavtalepartene søker å påvirke markedsregulator, som dominerende aktør, til å gjennomføre en prissetting m.m. som vil være til skade for andre aktører.”

Gruppens medlem fra FIN har fremmet følgende særmerknad:

”Det er grunnleggende positivt at konkurransen om råvarene fra jordbruksforetakene har økt i alle sektorene med markedsregulering. Ulike former for prisdifferensiering er både en konsekvens av og en forutsetning for virksom konkurranse. Finansdepartementets representant er skeptisk til at partene i jordbruksavtalen skal vurdere markedsregulators kommersielle prissetting i de årlige jordbruksoppgjørene. Finansdepartementets representant mener markedsregulators og konkurrerende virksomheters forretningsmessige disposisjoner ikke bør etableres som formelt tema i jordbruksforhandlingene. Det er ikke foreslått konkrete reguleringsbestemmelser eller sanksjonsmekanismer. Formålet med tiltaket er dermed uklart.

Det overordnede målet for markedsregulator er å realisere avtalte målpriser. Innenfor de rammer som jordbruksavtalen og importvernet legger, er det landbruket selv som har ansvaret for å oppnå de fremforhandlede prisene. Dersom eierne av foretaket med

markedsreguleringsansvar ikke finner den interne fordelingen mellom jordbruksprodu-
sentene tilfredsstillende, kan de selv velge om de vil forfølge dette i eierstyringen. En
rekke teknologiske og markedsmessige forhold påvirker vilkårene for inntektsmessig
utjevning i jordbruket over tid. Betydningen av markedsregulators prisdifferensiering er i
så måte antakelig forholdsvis begrenset. Det er opp til partene i jordbruksoppgjøret å
vurdere innretningen på virkemidlene i jordbruksavtalen ut fra fastsatte mål og under
hensyn til den faktiske utviklingen i næringen.”

Vedlegg

Samarbeidsavtalene mellom faglagene og landbrukssamvirket

”A v t a l e

mellom Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og omsetningsorganisasjonene innen jordbruket ved Landbrukets Sentralforbund om samarbeidet mellom organisasjonene.

Kap. I

Landbruksrådet

1. Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag oppretter i fellesskap et samarbeidsorgan under navn av Landbruksrådet. Landbruksrådet skal bestå av 6 medlemmer, 3 fra hver av de 2 organisasjoner. Den ene av de 3 skal være vedkommende organisasjons forman, de 2 andre skal være styremedlemmer. Dessuten velges 2 varamenn blant styrets medlemmer i organisasjonen. Generalsekretæren i de 2 organisasjoner deltar i rådets møter med ytringsrett, men uten stemmerett. Hver organisasjon bærer utgiftene ved sin representasjon.
  2. Den ene organisasjon har formannen og den annen nestformannen i Landbruksrådet 1 år om gangen.
  3. Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norges Bondelag kan hver for seg bringe inn for Landbruksrådet saker som vedkommende organisasjon enten ønsker:
    - a) drøftet med den annen organisasjon
    - eller
    - b) fremmet i samarbeid med den annen organisasjon.
- Pris- og regulerings spørsmål skal behandles som angitt i hovedavsnitt II i denne overenskomst.
4. Hvis det under behandlingen av en sak som er brakt inn for Landbruksrådet etter punkt 3 b, oppstår dissens, kan den eller de dissenterende forlange saken brakt inn for styrene i de 2 faglige organisasjoner til avgjørelse. Oppnås det dermed ikke enighet, står de 2 faglige organisasjoner fritt.
  5. Det forutsettes at Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Landbrukets Sentralforbund fremmer alle saker angående økonomiske spørsmål, omsetnings-, avsetnings- og prisspørsmål gjennom Landbruksrådet unntatt de pris- og regulerings spørsmål som skal behandles som angitt i avsn. II i denne overenskomst. Under behandlingen tilkalles 3 representanter oppnevnt av Landbrukets Sentralforbund til Landbruksrådets møte. Uten at Landbrukets Sentralforbund er medlem av Landbruksrådet deltar disse representanter på like fot ved behandlingen av de nevnte sakene. Det forutsettes lojalitet fra alle 3 organisasjoners side, og bare dersom det ikke lykkes å bli enige, kan de opptre hver for seg.
  6. De tre organisasjoner vil tilstrebe at all innbyrdes kritikk skal skje på saklig grunnlag, og for å sikre et godt samarbeide, skal de hver for seg godkjenne de andre organisasjoners organer.

7. Saker som etter punkt 3 og 5 ønskes fremmet gjennom Landbruksrådet, meddeles Rådets formann (sekretær). Formannen innkaller til møte med som regel 14 dagers varsel, og sakliste med de nødvendige dokumenter oversendes medlemmene i god tid før møtet.
8. Det føres protokoll ved møtene. Avskrift av protokollen skal snarest etter hvert møte sendes medlemmene av Rådet og de to faglige organisasjoner. Landbrukets Sentralforbund og dets representanter får avskrift av de saker som representantene har vært med på.

Kap II.

Behandling av pris- og reguleringssaker.

1. Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag oppnevner hver inntil 3 prisforhandlere og utformer deres mandater. En av de 3 forhandlere oppnevnes av de respektive organisasjoner etter innstilling fra Landbrukets Sentralforbund.

Prisforhandlerens funksjonstid skal falle sammen med avtaleperioden.

2. Prisforhandlerne oppnevner selv minst 2 faste sakkyndige som skal innkalles til alle møter og innkaller ellers de sakkyndige de ønsker så vel under det forberedende arbeid som under selve prisforhandlingene.
3. Når prisforhandlerne har utarbeidet sitt forslag til avtale, skal dette først forelegges for "Rådet for pris- og produksjonsregulering". Rådet skal bestå av prisforhandlerne og de økonomiske organisasjoner som er direkte interessert i hovedavtalen for jordbruket.

Dette er for tiden:

Norske Melkeprodusenters Landsforbund

Norges Kjøtt og Fleskesentral

Norske Eggcentraler

Gartnerhallen og

Felleskjøpenes Landsforbund.

Dessuten formannen og den daglige leder i Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Landbrukets Sentralforbund, såfremt disse ikke på annen måte allerede måtte være kommet med i Rådet.

4. Prisforhandlerne er ikke bundet av Rådets vedtak, men plikter å følge dette så langt det er mulig under forhandlingene.
5. Vedtakelsen av den endelige avtale tilligger de respektive instanser i henholdsvis Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. De økonomiske organisasjoner skal yte sin fulle medvirkning til gjennomføringen av en vedtatt avtale.
6. Landbruksrådet oppnevner en felles sekretær for prisforhandlerne og "Rådet for pris- og produksjonsregulering".

7. De økonomiske organisasjoner plikter å sende alle henvendelser om pris- og regulerings spørsmål over til prisforhandlerne og å holde disse underrettet om alle priser og de omsetnings- og reguleringsforhold som har betydning for prisforhandlerne arbeid.
8. Prisforhandlerne skal så vel under utarbeidelsen av sitt forslag til avtale som under selve forhandlingene konferere med representanter for de enkelte organisasjoner om de priser, prisforhold m.v. som er av spesiell interesse for disse.
9. Når prisavtalen er vedtatt, skal den enkelte økonomiske organisasjon fastsette de nødvendige detaljbestemmelser vedrørende. Disse må dog fastsettes slik at den vedtatte pris oppnås som gjennomsnitt for året.

Hvis omsetningsforholdene utvikler seg slik at de forutsatte priser ikke kan holdes, må prisforhandlerne straks underrettes og prisen fastsettes i samråd med disse.

10. Prisforhandlerne skal påse at den avtale de har inngått blir fulgt av alle parter. Oppstår det tvil eller vanskeligheter i denne forbindelse, kan disse av prisforhandlerne forelegges "Rådet for pris- og produksjonsregulering".
11. Oppstår det – eller en frukter for at det vil oppstå – avsetningsvansker for et eller flere produkter som gjør det nødvendig å gjennomføre importbegrensning, produksjonsregulering eller andre tiltak for å holde de fastsatte priser, skal de økonomiske organisasjoner i så god tid som mulig fremlegge forslag til rådgjerner for Landbruksrådet. Prisforhandlerne skal i samarbeid med "Rådet for pris- og produksjonsregulering iverksette disse og påse at de vedtatte reguleringsbestemmelser blir gjennomført og fulgt.

Denne overenskomst trer i kraft den dag den er vedtatt av samtlige tre organisasjoner, Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Landbrukets Sentralforbund. Den kan når som helst sies opp av en av de tre organisasjoner med tre måneders varsel.

Oslo, den

Arne Rolstad

T. Hustad

Oslo, den

A. Berge

H. Egeberg

Oslo, den 23.2-1950

Landbrukets Sentralforbund

Jon Sundby

Karl Bonden"

”Samarbeidsavtale
mellom
partene i Rådet for jordbruksavtalespørsmål

Tillegg til avtale av 23.02.1950

1. Formålet med denne avtalen er å sikre partene innflytelse, samordning og samhandling i saker knyttet til jordbruksavtalen og oppfølging og praktisering av denne, herunder forhold knyttet til markeds- og produksjonsutviklingen.
2. Parter i denne avtalen er Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, heretter kalt faglaga, Tine BA, Nortura SA, Norske Felleskjøp, og Gartnerhallen*, heretter kalt markedsregulatorene.
3. Partene legger Hovedavtalen for jordbruket av 17.02.1992, til grunn. Partene viser særlig til Hovedavtalens paragraf 4-2 om faglagas ansvar. Faglaga forhandler på vegne av jordbruket. De øvrige partene i denne avtalen har ansvar for å medvirke til gjennomføring av jordbruksavtalen innenfor sitt område.
4. Det opprettes et Råd for jordbruksavtalespørsmål, heretter kalt Rådet. Partene er representert i Rådet ved sin ledelse. Norsk Landbrukssamvirke deltar som observatør i Rådet. Norges Bondelag har ansvaret for ledelse og sekretariat for oppfølging av Rådet.
5. Rådet sammenkalles etter behov, men minimum slik:
  - A) I god tid forut for de årlige jordbruksforhandlingene. I dette møtet orienterer markedsregulatorene om produksjons-, pris- og forbruksutviklingen samt om tilsvarende prognoser for kommende avtaleår. Videre skal markedsregulatorene presentere eventuelle synspunkter på jordbruksavtale-relaterte spørsmål, herunder forhold som kan påvirke produksjonskapasiteten i råvareproduksjonen.
  - B) Så snart som mulig etter avsluttede forhandlinger. I dette møtet orienterer faglaga om resultatet av forhandlingene, og det drøftes oppfølging av forhandlingene.
6. Faglaga, ved leder av Jordbrukets forhandlingsutvalg, har under jordbruksforhandlingene ansvar for å holde markedsregulator orientert om saker av

vesentlig betydning eller spesiell interesse for den enkelte markedsregulator. Det kalles inn til møte dersom en av partene krever det. Samtidig skal markedsregulators synspunkter under forhandlingene kanaliseres gjennom faglaga.

7. Dersom det oppstår forhold av betydning for gjennomføringen av en jordbruksavtale, skal den berørte markedsregulator snarest mulig orientere faglaga.
8. Ved forhold av felles interesse knyttet til formålet med denne avtalen, kan den enkelte part be om at det holdes møte i Rådet.
9. Med basis i denne avtalen kan det lages tilleggsavtaler mellom faglaga og aktuelle markedsregulatorer. Dette gjelder blant annet for produksjoner hvor det ikke lenger er prisforhandlinger i jordbruksforhandlingene.
10. Denne avtalen er en løpende samarbeidsavtale mellom partene og revideres ved behov.

*Gartnerhallen har ikke lenger formelt markedsreguleringsansvar innefor sin sektor. Gartnerhallen er part i avtalen som produsenteid omsetningsorganisasjon innenfor en sektor med markedsordninger.

Oslo , 17. mars 2010

Simon Helge Dahl
Gartnerhallen

Sveinung Svebestad
Nortura SA

Steinar Dvergsdal
Norske Felleskjøp

Fredmund Sandvik
Tine BA

Nils T. Bjørke
Norges Bondelag

Ole Anton Teigen
Norsk Bonde- og Småbrukarlag